

THE E

19786

19786

संस्कृत साहित्य के
कुछ पत्र

स्य

म्यामः।।गर्भकेत्रमश्रुसोमनखवहंसागंराम्नाय्वस्मिधमिनीरेतःप्रभृ
 तीनिस्मिराणिपितृजानि।मांसशोणितमेहोमज्जहन्नाभियत्कक्षीहंयु ३२
 दृष्टमृतीनिमृदूनिमाहृजानि।शरीरोयवयैर्विलवत्तर्हानिवृद्धिःस्थिति
 श्वरसजानि।इन्द्रियाणिज्ञानंविज्ञानमायुःसुखदुःखादिकंचात्मजानि।
 सत्यजानुत्तरतृवह्यामः।वीर्यमारोग्यंबलबलौमेधसंचसात्मजानि।तत्र
 यस्याहस्तिणोस्तनप्राक्योदर्शनंभवतिहस्तिणाहिमहत्वंचपूर्वंहस्ति

अथेष्टु।

लोमसं किं कर्षयति वाङ्मयाच्च पुन्रामधे येष्टु हो ह ह म मि ध्या यति स्वप्ने
 शुचोपलभते पद्मोत्पलकुमुदाम्रातकाहीनि पुन्रामान्येव वा प्रसन्नवत्ता
 च भवति तां ब्रूयात्पुत्रमियं जनयिष्यतीति । तद्वियर्ग्येकन्यामुभयविंग
 दर्शनेन पुंसकं । यस्याः पार्श्वद्वयमुन्नतं पुरस्ताच्चिर्गतमुदरं प्रागभिहितं
 तं लक्षणां च तत्तस्यानपुंसकमिति विंशति । यस्यामध्यं रामराजो निम्ना
 दोणी नूतमुदरं मायुगं प्रसृत इति । भवेति चात्रैव ता आह्वाना पराः

५।

१८

५

शौचाचारहितेर्वैताः। महारुणान्प्रसूयंते विपरीतास्तु निरुणान् अंगप्रत्यं
गनिर्हृत्तिः स्वभावादेव जायते। अंगप्रत्यगनिर्हृत्तो ये भवंतीत्युणान् रुणाः ते ते
गर्भस्य विज्ञेया धर्मा धर्मनिमित्तजाः। इति सौम्येतेषां युर्वेदशास्त्रेण भावश्चा
तिशारं नाम तृतीयोऽध्यायः॥ अथातो गव्या करणं शरीरं व्याख्यास्यामः
अग्निः सोमो वायुः सत्त्वं रजस्तमः पंचेन्द्रियाणि भूता त्मेति मनः प्राणास्तत्र
तस्य स्वल्पे वं प्रवृत्तस्य शुक्रशोणितस्यापि पच्यमानस्य हृत्स्येव सोताति

त्रिकाः सत्त्वोत्तमवेति। तासां प्रथमा च मासिनी नाम या सर्ववर्णानं च
 मासयति पंचविधं यैश्चायां प्रकाशयति सा त्रीहे रश्मि दश भाग प्रमाणा मि
 ध्वा पद्म कंठ का धिष्टा नो। द्वितीया लोहिता नाम षोडश भाग प्रमाणा ति
 सक्वा ल कन्य छ वंग धिष्टा नो। तृतीया श्विता नाम द्वादश भाग प्रमाणा च
 म्मे हला जगैष्टी मंश का धिष्टा नो। चतुर्थी ता म्राना मांष्ट भाग प्रमाणा विवि
 ध किं ला स धिना पंचमी वेदिनी नाम पंचम भाग प्रमाणा कुष्ठ विसर्पा

यदेतत्समाप्तं भिदि
 हंतं मां स लेखन
 काशेषु न ललाट
 स्तोत्रादिपुत्र

विष्टानौ। षष्ठीलोहितिकानामंब्रीहिप्रमाणग्रंथपंचवर्गदृष्टीपदगजगंडाधि
 षानास्पष्टमीमांसधराब्रीहिव्यप्रमाणमगंडरविद्वर्ध्वगोधिष्टानौ। यतोवह
 तीब्रीहिमुखेनांगुष्ठोद्वयप्रमाणमचगाढं विध्येहितिकर्त्ताः खल्वपि संधा
 त्वात्रायोतरमर्यादः नवन्तिचात्र। यथाहिसारः काष्ठेषु छिद्यमानेषु दृश्यते
 तथा धातुर्हि मांसेषु छिद्यमानेषु दृश्यते। सायुनिश्च प्रतिष्ठान्मन्तांश्च ज
 राणां स्पृष्टाणां वेष्टितोश्चापि कलाभागांस्तु तांश्चिदुः। तांसां प्रथमा मा
 यु।

उदरेषु २

यात्रायांतरेन सवः केदस्त्वधितिष्ठति। देहोष्माणत्रिषष्टस्तु तां कलेसाभिधीयते।

मधरायस्यांमांसशिरास्त्रायुधमिनीश्रोतस्योप्रतानासवंति।भवतिचात्रय
 थाविशामृणात्मानिविवर्द्धतेसमेततः।भूमौपेकोहकस्थानेतथामांसशि
 रादृश्यः।द्वितीयारक्तधरामांसस्याभ्यंतरतस्तस्यांशोणितंविशेषतश्चशि
 रासुयत्कृत्वाज्ञेयमवति।भवतिचात्र।दृष्ट्वाघथाभिप्रहिताहृत्तिराः।हीर
 मावहेत।मांसाहवैहृताहिप्रंशोणितंसंप्रमिच्यते।ततयामेहोधारामे
 होहिसर्वभूतानामुत्तरस्थमावस्थिपुचमहत्सुचमज्जाभवति।भवति

वाच। स्थूलास्थिपुविशेषे। तामज्जात्वभ्यंतरे स्थिता। इत्येतरेषु सर्वेषु स
रक्तं मेहमुच्यते॥ शुद्धमांसस्य यः स्नेहः सावसापरिकर्षिताप्यमानस्य वा स्नेहो
मेहसः सावसामतो। चतुर्थसिन्धुधरासर्वसंधिषु प्राणान्नृतां नवति। नवतिचा
त्र। स्नेहाभ्यक्तेयथाह्यहेचने साधकप्रवर्तते। संधयः साधकवर्तते संधिष्ठाः श्रेष्ठा
णास्तथा। पंचमीपुरीषधरानाम्। यान्तःकोष्ठे मलममिविभज
तिपुष्काशपम्पा। नवतिचात्र। षष्ठीपिसधरायाचतुर्विधमन्नघानमुपपुक्त

यै रूतमंतात्कोष्टे च तथां त्राणि समाश्रिता । ३ दकस्य विभजे तमलं मलधरा कला ५

मा माशयात्प्रचुतं यक्काशयोपस्थितं धारयति । भवति चात्र अशितं रवाहि
 तं पीतं लीढं चैति चतुर्विधं । तज्जीर्यति यथा कालं सोषितं पित्तं तेजसोऽस
 ममीशु क्रधरा नाम या सर्वप्राणभृतां सर्वशरीरव्यापिनी । भवति चात्र ।
 यथा पयसि सर्पिस्तूठश्चेहो रसो यथा । शरीरेषु तथा शुक्रं नृणां विद्या
 मिषग्वरः । द्व्यंशुले दहिणे पार्श्वे वसिष्ठारस्य चाप्यंधः । मूत्रयोतः यथा शु
 क्रं पुरुषस्य प्रवर्तते । क्लृप्तदेह स्थितं शुक्रं प्रसन्नं मनसस्तथा । स्त्रीषु व्याप्य

७
छतश्चापि हर्यासत्संप्रवर्त्तते। इहीतगर्भाणां मासं च वहानां क्वाते सांवर्त्मा
न्यं क्वाधं ते गभेणा। तस्माद् इहीतगर्भाणामा ^{ब्रो।} स्रवेन दृश्यते। ततस्तदधः प्रति
हतमूर्द्धमागतमपरंचोषचीयमानम परेत्यभिधीयते। शोषंचोर्द्धतरमाग
ते ययोधरावसिप्रतिपद्यते। तस्माद् दुर्भिरणः पीनो ज्ञतपयोधरा स वेति। गर्भ
स्य यक्कृत्वा ह्यनौ शोणितजो। शोणितफेनप्रभवः फुफ्फुसः। शोणितक्विहप्रभव
उदकः सवतिवात्रश्च स्तनः श्लेष्मणश्चापियः प्रसाहः पर्येमतः तं पंचमाने

उदरे व. व्यमाना नामाध्यानाद्रुक्ता रवतः । पथार्यमृषाणां पुक्तो वायुः श्रोतां सिद्धारयेत् । अनुप्रविश्य विक्षिप्तं यै शक्तिं न जेत तया ।
मेदसः स्निग्धमादाय शिरसि क्षुत्त्वमाप्नुयात् ॥

प्रितेन वातश्चाप्यनुधावतिततोऽस्यां प्राणिजायंते शुह्वस्ति श्वहेहि नः । तं वा
स्य मथ्यमानस्य ध्यायमानस्य रुक्मवत् । कफशोणितमोसानां सारो जिह्वा प्र
जायते । शिराणां तु मृदुः पाकः स्यात्तूनां तु ततः स्वरः । आशयाभ्यासयोगेन क
रोत्याशयसंभवः ॥ रक्तमेदः प्रसादं हृच्छो । मोसास्तृक्कफमेदः प्रसादात्तृषणो
शोणितकफप्रसादजं हृदये । यदाशयाहिधिमिन्यः प्राणवहाः तस्य वामतः
प्राहाफुफ्फुसश्च हृदि प्राणतो यत्तु कोमचं । यथार्यमृषाणां पुक्तो वायुः श्रोतां

सिंहारयेत्तु। अतुप्रविशपि शितोपेक्षीर्विमज्जते तथा। मेहसः स्नेहमाहाय
शिरास्त्रायुत्वमाप्नुयात् ॥ तद्दृश्ये विज्ञेयेण चेत्तनास्थानमत स्तस्मिंस्तमसाह
त्रे सर्वप्राणिनः स्वयंति। भवति वात्र। पुंडरीकेन सह शोहदृश्ये स्यादधोमुखं
जायत स्तद्विक्रान्तिस्वयतश्च निमीलति। निद्रां तु वेष्ट्वा प्राणपापानमुप
हि शोतिसास्वमावतएव सर्वप्राणिनो निस्पृशति तत्र पदा संज्ञा वहानि श्रो
तां सितमो नृयिष्ठः श्रेष्ठा प्रतिपद्यते त हाता मस्यानाम निद्रा नवत्य नव

भा. त. म. म. स्त. न.
वि. श. वे. का. १५. ७१
३४२

वेधिनी। सा प्रलयकाले। तमो नृसिंहा नाम हस्तुच निशा सुच नवति। रजः
 नृसिंहा नाम निमित्रे सत्व नृसिंहा नाम दर्शः। त्रे हीणा श्रेष्ठा भूनाम नि
 लव दुःखानां मनः शरीरा मिता यवता च नेवांसावे कारका भवति। भवति
 चात्र। हृदये चेतना स्थानमुक्ते। सुश्रुत हेहिनां। तमो मिभूते तस्मिंस्तु नि
 दा विशति हेहिने। निदा हेतु समः सत्वं वाधने हेतु रुच्यते। स्वप्नाव एव वा हे
 तुर्गरीयात्परिकीर्त्तिते। पूर्व हेतु नृसिंहा स्तु नृतात्मा स्वप्नतः प्रभुः रजः

युक्तेन मनसा शृङ्गात्पथान् शुभाशुभान् (करणात्) तत्रैव गुणेन मराणि प्रवर्द्ध
ते। अथ यत्र पितृतात्मा प्रसुप्त इव वोच्यते। सर्वतुष्टु हि वास्य प्रः प्रतिपिदो न्यत्र
याश्नात्। प्रतिपिद्वे वपितुवा तद्वद्वृत्तं हीणम्। किञ्चित्तमद्य नित्यया न वाहन
कर्मपरिश्रान्तानां संतुक्तवतां मेहः स्वेहकरक्तरमहीणानां वसुहर्त्तं स्य प्रमप्र
तिपिद्वं। रात्रावपि जाअगरितानां। जागरितकालाहर्द्धमिष्यते हि वास्य प्रः। वि
हतिर्हि हि वास्य पोना। मे। तत्र स्य पतामधर्मैः सर्वे हो यप्रकेयश्च। तत्प्रका

वृश्चा मकाम प्रतिष्ठापय शिरो गौरवारो च कञ्चराग्निहोर्वल्याम वंति । रात्रौ च
 पिजापग रितावतां वातपित्तनिमिषास्त एवोपदवाप्त वंति । भवेति चात्र । त
 स्मान्न जागृयाद्वांघ्रिहिवास्वप्नां वै वज्जयेत् । ज्ञात्वा होपकरावेनो बुधः स्वप्न
 मितं चरेत् । अरोगः सुमना ह्येव वत्सवर्णा न्वितो वृषः ॥ नाति स्थूल कृशः श्रीमा
 न्नरो जीवेत्समाः शतं ह्येवा रात्रौ च ये नित्यं स्वप्न जागरणो चिन्ताः न तेषां स्वप्न
 तां होषा जाग्रतां वपि जाग्रते निद्रा नागो नित्यं त्विहान्मनसा पाङ्कया हृदि संभव

त्यसिधाताचप्रत्यर्तकैः मशाम्यति । निदानाशे म्येगयोगो मूर्द्धितैव निषेव
 णो । गात्रम्यो द्वर्त्तने च वतथास्येवा हनानिव । आतिगा धूमपिष्टान्न न ह्येरे ह्यव
 मे स्मृतेः । मो जने मधकरे स्त्रं ग्ये ह्यपमो स्पस्मादिभिः रमे विलेगाया नो च वि विक्रिग
 णो तथैवत । दाहासित ह्यद्व्याणा मुपयो । गो न वे त्रिणि । गयना मनयाना
 नि मनो जानि मृह निव । निदानाशे तु कुर्वीत तथ न्या न्यपि तु दिमात्रं ॥ वमे त्रि
 दामि योगतु कुर्यात्मे गो धनानिव । कफमेह विषात्रा नो रात्रो जागरणो हिते ॥

दिवास्वप्नश्च तद्दृष्टव्यं हि च्छा। जीर्णानि सा रिणो। द्वांद्वयार्थेष्वसं वितिगोशिवं जं
 नणां क्रमः। निद्वार्त्तस्येव यस्यैते तस्य तत्रां विनिर्दिशेत्। पीत्वेकमनित्वा च्छाम
 मुद्देष्टुं विवृताननः न मुंचति मनेत्राभ्यं मज्जति संज्ञितः प्राणो हानौ ममो
 म्पातां नृद्वि श्रोतः यथा स्थितौ। नस्तः प्रवर्तते शब्दः नृवपुं तं विनिर्दिशेत्।
 यो नायासः श्रमो देहप्रवृद्धः श्यामवर्जितः क्रमः स इति विज्ञेय इंद्रियार्थेषु
 व्याधकः। सुखस्यार्त्तप्रसंगित्वे दुःखे द्वेषात्तापता। शक्तस्य वाप्यनुत्साहः क

ममैवात्मस्यमुच्यते। उज्ज्वलपानेन निर्गच्छेत्कोष्ठात्प्राणानितेरिते। हृद
यं पीडते चास्य तमुज्ज्वलं विनिर्दिशेत्। शार्दूलमपीवन हंसं चागात्रमन्य
ते नरः। तथा गुरुशिरो त्पथं गोश्वं तर्दिनिर्दिशेत्। वाताघाः कारणवो
युहं ह्येवं व्याप्यतिष्ठति। सरुच्छोश्च नमश्चास्य हृदये तं प्रवृत्तं। मूर्च्छा
पित्ततमः प्राया रजः पित्तानित्यादुमः तमो वातकफा तं दानिद्रांश्च प्राप्त
मो न वा। गमस्य खलुरसनिर्मित्वा वाताध्माननिमित्ता च हृदि न वसन्ति।

न वंति चात्रातस्यां तं रणानां मेस्तज्ज्योतिः स्थानं ध्रुवं स्मृतं । तदा धूमति
 वातस्तदेहमेनाम्यवर्द्धते ॥ अथ णामसहितस्यो तं रणानां मेऽपि द्वा
 रपत्यस्य मारुतः ऊर्ध्वतिर्यग्धस्ताच्च श्रोत्रोऽपि यथा तथा । दृष्टिश्च
 मकुपाश्च न वर्द्धते कदाचन । ध्रुवाण्येता निमग्नानामिति धन्वंतरेर्म
 तोऽशरीरेऽपि वर्द्धते द्वाविमो महा । स्वमावंप्रकृतिं कृत्वानगव
 च्छाविति स्थितिः । सप्तप्रकृतयो न वंति होयेः पृथक् दिशाः समस्ते

स्य। भवति वाच। शुक्रशोणितसंगे गोयोमवे होषउत्कटः प्रहृतिजायते तनस्या
मेतद्गुणोऽनु। तत्रः प्रज्जगाम कः शीतदेयी दुर्लभः स्तेनो मत्स्यर्यना यो गंधर्वचि
तः सुदितकरचरणोत्पूरुपे हृत्प्रश्नरवकेशः क्रोधाहंत रवादी च भवति
अष्टतिरष्टतुमो हृदः कृतघ्नः कृशयस्यो धमनीततः प्रसापि दुर्गतिरटनो
न वास्थितात्मा विषयति च गच्छति संभ्रमण सुप्तः। अथ व्यवस्थितमतिश्चलदृष्टि
महत्तन्निधनसेवयमित्रः। किं विद्वेद विलयस्य निवर्द्धं मासुत प्रहृतिरेषम

ॐ नमः । स्वेदोदुग्धः पीतः शिथिलो गस्तान्नखनयनतालुजिह्वा
 यद्विहृतलोदुर्नगोवलिपलितरवलिस्तुष्टोवदुत्तुष्टुसमं
 मध्यवलोमध्यायुश्चमवति । मेधावनिपुणमतिर्विशुद्धवक्ता
 तेजस्य । समितिष्ठु
 दुर्निवारचार्यः । सुप्तः सनुक्नकपलाशकणिकारानुसं
 पत्तपहपिबुद्धता
 विद्युदुक्ताः नमयात्प्रणमहेनतेष्टमृदुः प्रणतेष्टपिमा
 त्वं न हानरुचिः नवति
 हसहाव्ययितास्यगतिः समवेहिहृषितकृतप्रकृतिः । इव
 हीवरनिस्तगा

दीर्घिष्ठशरकांडानः मन्यतमवर्त्तः सुभगः प्रियदर्शनः मधकराप्रियः कृतज्ञो
धृतिमान्सहिष्णुरबोलुपो वलवांश्चिरयाहीदृढैर्वैरश्च न वर्तति ॥ शुक्लाक्षः
स्थिरकुटिलातिनीलकेशो लक्ष्मीवान्जलदम्हृद्गसिंहघोषः सुप्तः सन्म
कमलहंसचक्रवाकान्मयशेषहृदि च जलाशयान्मनोज्ञान् रक्तांतनेत्रः
सुविभक्तगात्रः स्निग्धछविः सत्त्वगुणोपपन्नः केराक्षमोमानपि गुरुणा
ज्ञयो वलना सप्रकृतिमानुष्णः क्षेयकः दृढशास्त्रमतिः स्थिरमित्रधनः

परिगुणपचिरात्प्रदहाति वडु। परिस्थितवाक्यपदः सततं पुरुगानकरश्च
 न वेदमहा। द्वयोर्वीतिस्त्राणां वापि प्रकृतानां तु तत्त्वैः। ज्ञात्वा संमर्गज्ञावेद्यः प्रकृ
 तीरमिति हि वेति॥ प्रकोयो वान्यभावा वास्यो वानोपजायते। प्रकृतीनां स्वभावेन जा
 यते तु गतायुषः॥ विषजातो यथा कीटो न विषेण विपद्यते। तद्वत्प्रकृतयो मयं च
 कुर्वन्ति न वाधितुं। प्रकृतिमिह न शरणं भोति कीर्तिश्चिदाहुः पवनहरनतां येः की
 र्तितास्तस्मिन्। स्थिरविपुलशरीरार्थिवश्च समावात्। अचिरं च विरजं

वीनामसः रवेर्महद्भिः शौचमास्ति क्यमभ्यासो वेदपुरुषु पुत्रने प्रियातिथित्वमिदया
च ब्रह्मकायस्य लक्षणं माहात्म्यं शौच्यमाज्ञावसततं शास्त्रबुद्धिताभ्यानां मरणं वापि
माहेंद्रकायलक्षणं शीतातया सहिसु त्वं यंगुल्यं हरिकेशतः प्रियावाहित्वमत्येतद्
रुणं स्त्रीप्रियां कायलक्षणं मध्यस्थत्वासहिसु त्वमर्थस्यागमसंवेयो महाप्रसवशक्ति
श्च कोवेरेकायलक्षणं गंधप्रियत्वं च दृश्यवाहित्वकामिता विहारशक्तता चैव गंगा
धवं कायलक्षणं प्रायकारीदृढाद्यानां निर्मयः स्मृतिवान् शुचिः रागमोहमदद

श्रीवीर्जितोयमत्ववान्। जयव्रतव्रह्मचर्यं। होमाध्ययनमेवितं। ज्ञानविज्ञानसंपन्ना
 मृषिमत्वेविदुर्नरं॥ मृषिमत्वेविदुर्नरं। संप्रतेमात्त्विकाः कायाशज्ज्यास्तनिबोध
 ने। ऐश्वर्यवन्तेशेदेचशूरचंडमसूरयके। एकाग्रिनेचोपधिकमसुरंसत्वमीहशं।
 तीहोमायाविनेनारुचंडमायान्वितंतथा। विहाराहारचपलेमर्षिसत्वेविदुर्नरं
 प्रवृद्धकाममेवीवायजस्ताहारएवच। यमर्षणोनवस्थायी। शाकुनंकायलह
 णं॥ एकांतग्राहितारोडुमसूरयाधर्मवाह्यता। मृत्शमात्रेतमश्वापिराहस्यंका

यत्नज्ञां॥ उच्छिष्टाहारताते ह्यंसाहमप्रियतातया। म्नीलोत्पलपत्रेनेर्ध्वज्येयेशा
चंकाट्यत्नज्ञां॥ अयं विष्णुमातस्येदुःस्वशीलमसूयकं। लोत्पलपत्रेवाप्यहा
तारं प्रेतसत्वं विदुर्नरं। पडेते राज्ञ्याः कायास्तामसांस्तन्निबोधमेतुर्मधस्त्वं
मंदताचस्वप्नेषु न नित्यता। निराकरिष्णुतां चैव विज्ञेयाः पात्रावायुणाः। अपनवमि
ततामो रव्यं नीरुत्वं सलिलार्थिता। परम्यगमिमर्दश्च मत्स्यसत्त्वम्यलज्ञां। एक
स्य नरतिर्नित्यमाहारकेवलेश्वरतः। वानस्य त्यो नरः सत्त्वधर्मकर्मार्थवर्जितः। इत्ये

ते त्रिविधाः कायाः प्राज्ञा वेता ममास्तथा। कायानां प्रकृतिं ज्ञात्वा त्वनुसूयं क्रियां
 चरेत्। महाप्रकृतयस्त्वेतारजः सत्वतमः कृताः। प्राज्ञा लक्षणातः सम्यक् क्रिया
 प्रकृतांश्च विज्ञावयेत्॥ इति गर्भव्याकरणं शरीरं चतुर्थं समाप्तं॥ ॥ अथातः
 शरीरं व्याख्याकरणं शरीरं व्याख्यास्यामः॥ शुक्रगोत्रं गर्भं गायम्यमात्म
 प्रकृतिविकारं संसृष्टिं गर्भं इत्युच्यते। तं च चेतना वसितं वासुविं न ज्यते। त
 डा एनयं चति। आयः क्लृप्यंति। पृथिवी सं हि ति। आकाशो विवर्धयति॥ एवं विव।

धितः। स्यदाहस्यपाहजिह्वाष्ट्राणि कर्पूनि तं वा हिमिरंगैरुपेतस्तदा शरीरमिति
संज्ञां लभते। तच्च षडङ्गं। आम्बाश्च तस्मा मध्यं यंच मंघ्र्यं शिर इति। अतः परं प्रत्यं
गानि वक्ष्येते। मस्तकोदरपृष्ठनाभिललाटनासाविवुक्वस्तिग्रीवा इत्येता एवै
काः कर्णत्रितूरैरवांसगंडुकहास्तनवपलापाश्च स्फिक्रानुवाहुरुप्रतनयो द्वे
द्विविंशतिरङ्गुलः श्रोतौ सिव ह्यमाणानि। एष प्रत्यंगविभाग उक्तः। तस्य पुनः स्यं रक्षा
नं। त्वचः कलाधातवो मलाहो पायसस्तृप्ताहानौ फुफ्फुस उंडुकोदर इत्यानाशायश्च

त्राणि वृक्षे श्रोतां सि। कंदुराजानि क्व वरि उज्ज्वोः स विन्यः मंघाताः मीमंता अप्यं
नि संधयः स्यायव। पश्याम ममीति शिरा धर्मि म्यो योगव ह नि श्रोतां मि च। त्वचः स
स आगयाः स धनवः स स "स स गिरा गतानि। पं वं पं ग। गतानि तव म्ना युग
तानि त्रीण्य स्थिता तानि। द्वे दशोत्तरं संधि गते। स सौत्तरं मर्म गतं। चतुर्विंशति
धर्मि न्य म्रयो हो या म्रयो मत्तान व श्रोतां मीति ममा सः। विस्तरो तज्जं द। त्वचो मि
हिताः। कला धातवो मत्ता हो पाय ह स्त्री हा नो पु प्फु म उं डु को द दयं व वृक्षो च। (स्या

नायास्तवाताशयः पिशाशयः संप्राशयोरक्ताशयः प्रामाशयः पक्काशयो मूत्रा
शयः स्त्राणां गर्भाशयो ह्यम इति स हि त्रिव्यामान्यं त्राणि पुं मां स्त्रीणामर्द्धव्यामर्द्धना
नि। श्रवणानयनवदनघ्राणगुहमेन्द्राणि नवश्रोतस्मिनराणो वहिर्मुग्धानि। एता
न्येव स्त्रीणामपराणी च त्रीणि द्वेस्तनयोरधस्तादृक्कवहंव। पोउशकेंडुगाम्नामो
च नमः पादयोस्तावस्यो हस्तपादग्रीवाहृष्टेष्टु। तत्र हस्तपादगतानो केंडुगणो म
न्त्रो च नखाद्वयप्ररोहाः। शवाहृदयनितं विनं। मां त्र्यधो मागगतानो मे ढं। आः

लीष्टनिवन्धिनीनामध्येमागतान्नितेवः मूर्ध्वोरुहसोहृषिडाहीनांच। मंथ
 सिरास्ताम्रस्त्रिजात्यानिप्रत्येकंचत्वारिंशानिमांसिणिबंधुल्फत्कमंथितानि
 परम्परनिवद्धानि। परम्परमंथिष्टानिपरस्परगवाक्षितानिचेतियेर्गवाहित
 मिहेशरीरं। पट्टुर्चास्तेहस्तयाहृष्टीवामेदेपु। महत्पामांसरज्ज्ववश्चतस्रः १२
 वेशमुमयतः पञ्चानिवन्धनाद्यं द्विवाह्येऽणभ्येतरवदोसत्समेविन्यः। जिगसंवि
 मत्ताः येच। जिह्वां सफसोरंकेकस्ताः परिहर्तव्याः। शस्त्राणांचतुर्हवास्ताः

संघातासंघात्रयो जानुगुल्फवंहणेषु। एतेन तत्रम् किञ्च वाह व्याख्याता त्रिकशि
रसोरके कश्चतुर्हो वसीमेताः युक्तः संघातास्तखल्यष्टदशकेषां त्रीणि मध्य
ष्टान्यस्मिन्नातानि च द्वादशो मापन्ते। शल्यतंत्रे त्रीण्यवगतानि। तेषां विंशमस्मि
न्नातं शाखासु सप्तदशाक्षरं शालिया र्थं दृष्टं दशो रम्भु। ग्रीवी प्रत्यूहं त्रिषष्टिः
एके कस्यां तु पादो गुल्या त्रिणिता निपे च दशातल कूर्चगुल्फ संश्रिता निदश। पा
दयो मेके जंघा यो द्वे। जानुन्येकमेकमूरा विति त्रिंशद्वमेकस्मिन्सक्य निप्तवं

नि। एते ते त र म किं वा ह व्याख्यातो। श्रोणो पंच। ते पांस गयु ह नि न वे पु च त्वा
 रि। त्रिक सें श्रित मे कें। पाश्च पट्। त्रिंश हे व मे क स्मि न द्वि ती ये प्ये वें। ए हे त्रिंश
 दृष्टा तुर मि द्वे प्र दृक् सें जे ग्रा चा यां न व के ट ना डां च त्वा रि द्वे ह न्वोः "दंता द्वा
 त्रिंशति। नामायां त्रिणि। एकं ता लु ति। गंड कर्णो गं ग्वे घे के के। प द्वि र मी त्ये ना त्य
 स्थानि ये च वि धा नि न वं ति। त च यथा। क पा ल रु च क त् रु णा व। ल य न ल के सें जौ नि
 ते पां जा लु नि तं वं स गे ट ता लु शं ख शि र म्भु क यां ला नि। ह श ना भु रु च काः।

घ्राणकर्णयोश्चोष्ठो गतौ श्रोत्रेऽपि तिष्ठति नृरुहाः। अस्मिन्मार्गस्य
हेहाधियेते हेहिनां ध्रुवं। तस्माच्चरन्ति नष्टेषु त्वद्भांसेषु गगनशिखारिणां। अस्मिन्निनवि
नश्यांतिसाराण्येता निहेहिनां। मां मान्योत्रनिवद्वा निशिरानिः स्नातु निमग्नः। प
स्थीन्या त्वेवने कृत्या नशीर्येते पतन्ति वा। संधयस्तद्विविधाः। चेष्टावंतः स्मिरयु। आ
ग्यासुहन्वाः कषांच चेष्टावंतस्तसंधयः। शोभास्तसंधयः। सर्वविज्ञेयास्तस्मिरा
तुंधेः। संख्यातस्तदशोचरे देवते। ते पाशास्वाच्येष्टपट्टिरेको न पट्टिः कोष्टः। श्री

वां प्रसूदं अशीतिः एके कम्पां तु पादां गुल्यां त्रयस्त्रयो द्वावे गुणं ते च तुर्दशानु
 गुल्फं वंशं लोथे के क। एवं सप्तदशैकस्मिन्मकुनिमवन्ति एते न त र मिक्चि वा
 द्वयारव्यां तो। त्रयः कटी कया लेषु हृदय कोम निव द्वा स्व टा द न। दशान परिमा
 णा दं त मूलेषु। एकः का कल के। नामायां च। द्वौ द्वौ वत्स मे ड त जे ते त्रा श्रय गं ड क
 तां शं खे षे के कः द्वौ हनु मं धी द्वा बु परि ण दु वः शं ग्वया श्र। ये च शिरः कया लेषु
 ए को मूर्द्धित ए ते मं धयो ष वि धाः। त द्यथा। को रा उ ह् स्व त सा मु ड प्र त र बु न्न न व

नीवायमंतुंडमंडलशरवाहीः। तेषामंतुलिमणिबंधगुल्फजानुकूर्परिषुकेराः
संधयः। कक्षाबंधाणदशनेष्टद्वयवलाः कक्षाबंधदशनेष्टमंपीठगुहमगनितं
वेषुमासुजाः श्रीवाष्टवंधायाः प्रतरः शिरः कटिकपालेषुचुन्नमंयनीहृन्धे
रुनयतस्तुवाष्टतुंडाप्रोयताव्याख्याताः। भवेतिचात्र। अस्यांतुमंधयोद्यतेक
वलाः परिकीर्तिताः पेशीस्नासुशिराणांतुमंधिसंग्वानविद्यते। नवस्नासु
जातानितासांशारवासुषड्भूतानि। द्वेदशतेत्रिंशच्चकोष्टे श्रीवायांप्रत्यूहमिषतिः

एकैकस्यां तु पादां गुल्यां षट्। निविता म्रिंशत्। तावेत्य एव तत्तत् कुर्वन्तु ज्येष्ठानां
 वेत्य एव जंघायां दश जातुनि। चत्वारिंशद्द्वयो। द्वावेष्टौ। शतमध्य द्वमेवमे
 कस्मिन्मसक्यनि न वेति। एतेन तत्र स कियद्वाद् च व्याख्यातो। षष्टिः क द्यो।
 षष्टिंशीतिः पार्श्वयोः षष्टिस्तस्मिन् त्रिंशत्। षट् त्रिंशद्दीवायो मूर्द्धि चतुस्त्रिंशत्। ए
 वं नवस्त्या सुशतानि व्याख्यातानि। महास्तोयोस्तु कं उरेति संज्ञा। न वेति च।
 च। स्त्रा यश्चतुर्विधा विक्षत्तास्तस्य सर्वा निबोधमे। प्रतानवत्या दृशश्च दृष्टश्च

शुखिरांस्तथा। प्रतानवत्यः शारवा सुसर्वमंधिपुत्रा यथ हरास्तु केंडराः सर्वा विज्ञेयाः
कुशले विहा। शामपकायां तेषु वसो वशुखिराः ग्वहुरु॥ पाश्चात्तमि त ए ए ए ए ए पुना अ
शिरस्पथ। नौर्यथा फलकासीणी वंधने वडु निर्युता सा गृहमानवेह सुवृत्ता सुस
माहिता। एवमेव शरीरं स्मिन्नावेतः संधयः स्मृताः स्नायु निर्वडु निर्वडु स्तेन स ग स
हानयः। नस्य स्थानिन वाये श्यो न गिरान च संधयः। व्यापाहिता सथा हनु र्यथा म्ना
पुशरी रिता। यः स्नायुः प्रविजामाति वाद्या आस्येतरा सथा। मरुं गत्पमा हत्तु

देहात्तत्राक्तोतिदेहिनां। यंचयेशासंशतानिभवति। तानिचत्वारिंशतानिशाखा
 सु। कोष्टेषुद्विःशतानिप्रसूदंचतुस्त्रिंशत। एकेकस्यांतुयाहंगुल्यांतिस्त्रिंशः
 पंचदशादशप्रयदे। यादोयद्विंशच्चमंनिवि। एतावत्यएव। दशगुल्फतत्तयो
 गुल्फजान्चोदशविंशतिः पंचजानुनिविंशतिरुहै। दशत्वेहतो। शतंभव
 मेकस्मिन्प्रवति। एतेनतरमविष्टवाहव्याख्यातो। तिस्रःपाथोएकाम्
 टेसेविन्यामपथद्वेद्वयणयोः स्थितोः पंचपंचदेवस्त्रिंशिरमिपंचोदरेनाभ्याम

[illegible]

तिभवंत्यतःस्त्रीणां तु विंशतिरधिकं दश। तामांस्तनयो रेके कस्मिन्नयं च यं च यो
 दने तामां परिहृदिः। अपत्यपथे च तस्तः तामां प्रसूतो तेभ्यं तरतो द्वे मुखे अत्रि
 ते। दाह्ये च हस्ते द्वे गर्भा द्विद्वयं श्रिता स्मिन्। शुक्रार्तवप्रवेगिन्यस्मिन् एव पितृ
 पक्षात् शयमध्यगर्भा शयान्नगर्भा स्मिन् एति। तामां बहुलाये शः स्यूता एषु ह
 त्रहस्वदीर्घस्थिरमृदुश्मृत्का कर्कशाभावाः संध्यामिश्रिता म्नायुप्रवृद्धकायया
 प्रदेवां स्वभावतएव भवंति। भवति चात्र। पुमां ये शः पुरस्तादाः प्राक् भवंति ए

मुष्कजाः। स्त्रीणां माहृत्य तिष्ठंति फलमंतर्गतं हि तः मर्मगिराधमिनी श्रोतसामन्यत्र वि
प्रागः भवंति चात्र। संखनाभ्या लुप्तियो निस्त्र्यावत्तमाप्रकीर्तिता। तस्यासृतीये
त्वाद्यर्त्तगर्भशय्याप्रतिष्ठिता। यथा रोहितमत्स्यस्य मुखं न यतिरूपतः तत्स्रुष्टा
नांतथा रूपांगभ्यां विदुर्बुधः। आपुत्रो भिमुखः शोते गभे गिर्भाजयो म्रियाः। मयोनिं
किरं मायातिस्वभावात्प्रसवंप्रति। त्वक्यं तस्य देहस्य रोयमंगविनिश्चयः। गत्य
ज्ञानादृतेनेव वस्यते गंधुकेषु चित्। तस्मात्तिः सगयं ज्ञातमिच्छता तगत्य जीविता

धारयित्वा मृतं सम्यक् दृष्टव्यो गे विनिश्चयः । प्रत्यक्षतो हिय हृष्टं शास्त्र हृष्टं च यद्भवे
 त् । ममायतनस्य दुर्भयं ह्यो ज्ञानविवर्द्धनं । तस्मात्समस्ता गात्रस्य विषोय हतमर्ह
 त् । ध्यायिष्ये धितमवर्षाति के निःकृष्टं च पुरीषं पुरुषं मवहं त्यामायगायं निव
 दं ये ज रम्ये सुं जल ल्कल कुशलाणां । नामन्यतमेना वेष्टितांग प्रत्यंगमप्रकाश
 हेतु के यत्ने र । मम वत्र कुष्ठिते चो हृत्य ततो हे हे सप्तगत्रा दुर्मा रवा त वे एव
 ल्कं ज कुची नामन्यतमो न गतेः । गते रवष्टय्य त्वगा दीन्मवी ने व वा ह्या म्यं न ग

नृशृंगप्रत्यंगविशेषान्यथाकानुसहयेवैलया। शोकोचात्रनवतः। नशक
चक्षुषाद्विष्टेदेहः सूक्ष्मतमोविभुः दृश्यतेजानचक्षुर्भिस्ययश्चक्षुर्भिरवत्र
शरीरेवेवगास्त्रेवदृष्टार्थः स्याद्विगारहः। दृष्टश्रुतात्प्राग्मेदेहमवयोत्याच
रेक्रियां॥ ॥ इतिशरीरसंख्याव्यावरणंशरीरंतामयेचमंसमात्मा॥ अथा
तःप्रत्येकमसमनिर्देशशरीरं व्याख्याम्यामः। मद्योत्रमंसमेगते। तानिम
स्राणियेचात्मकानिमवेति। तद्यथा मंसमस्राणि। शिशमस्राणि। स्नायुम।

म्मोणि। अस्मिन्मम्मोणि। मं धिमम्मोणि वेति न खलु मं स गिरा स्या प्रस्मि सं धिव्य
 तिरे वे। एणान्या निमम्मोणि भवेति। यस्मान्ता पल म्ये ते। तं वै का दश मं यमम्मोणि
 एकचत्वारिंशच्चिरामम्मोणि। मय्यसं विंशतिस्त्रायुमम्मोणि। अष्टावस्मिन्मम्मा
 णिविंशतिः सं धिमम्मोणि वेति। तदेतन्मद्वा त्रयं मम्मा गतं। तेषां मं का दशं कस्मि
 न्मक्ख नि स वन्ति। एते न तत्र मक्खि वे वा दू व्याख्यातो। उदरं रसो द्वादिगः।
 चतुर्दश पृष्टे। अवा यो प्रसूद्धं सं स विंशति। तत्र मक्खि मम्मोणि चिप्रत

त्वारिशिंगाटकान्येकोधिपतिरिति। तत्र तत्र हृदयेन्द्रवस्त्रिगुहस्तनरोहितानिमां
 सममोणि। नीलाधमिनी। मातृकाशुंगाटकायांगसुपनी। फलान्नानमूलायात्मापाप
 संधहृदयात्मापिपाश्वेहृहृदतीत्माहितारव्याव्यः। गिराममोणि। आपाणि विटपकहा
 धरकूबेकूषेगिरोवस्त्रिप्रमोमविधुरोहपाः। म्नायुममोणि। कटीकतरुणनि
 तंवांसफलकत्रोखासुस्त्रिममोणि। जानुकूर्येमीमताधिपतिगुल्फमणि। वे
 धकुकुंदरास्त्रिकूलोहस्यमस्तवतंकुलाकाटिकाश्चेविमंथिममोणि। ज्ञा

लहदयकुर्वेकृष्टिरेतुल्येदेवस्मिजान्वाणुर्घीलोहिताख्याणिविटपंचेति। ए
 तेनेतरमक्विद्याख्यातं। उदरारमोस्तुष्टुदेवंस्तिनामिहदयसनमूलसनरोहि
 तान्यपलायन्यपस्तौचेति। एष्टममोणितुकटीकतरुणककुंदरनितंवग्राथ्ये
 धिहृदयंमफलकान्येसौचेति। यादुममोणितुष्टिप्रतलहदयकुर्वेकृष्टिगिशेम
 म्मोणितुष्टुणलुद्धेचतमोधमिन्यः। इष्टमातृकाः देहकाटिकेदेविकेरोद्वा
 फलोद्वाचपांगोद्वावावत्रोद्वावुतांज्ञयोद्वाशंखोएकासुपनीपंचमीमंताश्च

न्येतानिपंचविंकल्यानिभवंति। तद्यथा। मद्यः प्राणहरणिकात्संतरप्राणह
राणिविशल्यघ्नानिर्वेकल्यकराणिरुजाकराणीति तत्रमद्यः प्राणहरणिकात्कोन
विंशतिः कात्संतरप्राणहराणि त्रयस्त्रिंशत्। त्रिणि विषल्यघ्नानि चतुश्चत्वारि
शो द्वेकल्यकराणि। अष्टौ रुजाकराणीति। भवेति चान्न। शृंगाटकात्पथिपतिः शो
रवोक्तं हजिरागुदे। हृदये वस्तिनामोचघ्नेति मद्यो हतानि दुः॥ वदो वसमो निमीसं
ततलसिष्टेन्द्रवन्तयः कटीकतनुमेक्षया श्वेजो हृदतीतुस्यो यानि तवन्ति

तिचेतानिकात्मोत्तरहराणिच॥ उच्छेपोऽस्यपनीचेवविशत्यष्टानिनिर्दिशेत्॥ त्रि
हिताख्याणिजान्त्वाकुक्षोर्विदपक्वप्यशः॥ कुकुन्दरेकहृदयेविकरेमहका
टिकैः॥ अंमोसफलकापांगनीलेमन्येफलोत्तथा॥ चकल्पकराण्युदरावर्त्ता
द्वोतथैवच॥ गुल्फोद्वोमणिवेधोद्वोद्वेकूर्चशिरसिच॥ रुद्राकराणिजानी
यादृष्टोदेतानिबुद्धिमान्॥ त्रिप्राणविद्वन्मात्राणिघ्नंतिकात्मोत्तराणवाममो
णिमोसशिरास्त्राघस्थिसंधिसन्निपातास्तेषुस्वभावतएवविशेषेणप्राणा

स्तिष्ठन्ति। तस्यात्ममस्वमिह तांस्तोस्तान्मावात्प्रतिपद्यन्ते। तत्र सद्यः प्राणहरा
 णि ग्रेयान्यग्निगुणेष्वुशीणेषु प्रपद्यन्ति। कालो तत्र प्राणहराणि यो म्याग्नेयान्यग्निगु
 णेष्वुशीणेषु क्रमेण च यो मगुणेषु कालो तत्रेण प्रपद्यन्ति। विशत्य प्राणहराणि वा
 यथानिशत्यमुखावरुद्दोषा वहन्त वायुस्तिष्ठति तावज्जीवत्युदतशत्यो म्रिय
 तेषां काल्यतिशयो वा जीवति। वैदत्यकराणि यो म्यानि यो मोहिस्तिष्ठत्वा रुत्या
 न्न प्राणा वल्लेव नैव नैव काल्येति। रुजा कशण्यग्निवायुगुणभूत्यिष्टानि। विशेषेण तैरुजा

कारौ। पंचभौतिकी चरुजामादुरेके। केचिदाहुं म्मासादीनां पंचानामप्यिम
 स्तानां समृद्धतां समाधायात्ययः प्राणहराणि। द्विहीनानां विशत्यप्राणहराणि। त्रिहीनानां
 वैकल्यकराणि। एकस्मिन्नेव रुजाकराणीति। यतश्चैवमन्तोऽस्मिन्मर्मस्वप्तिदंतपुत्राणि
 तागमनं भवति। भवन्ति चात्र श्लोकाः चतुर्विधायास्तु शिरः शरीरप्रायेण तामर्मसु
 याम्ने विशः स्नायुस्थिमांसानि तेष्ववसंधान् संतर्प्य देहे प्रतिप्रापयन्ति। ततः हतम
 र्मणिताः प्रवृद्धः समंततो वायुरभिस्सृणोति। विवर्धमानस्तु समातरि श्चरुजस्तु

तीव्राः प्रतनोति काये। रुजाभिभूतं तु ततः शरीरं प्रलीयते न उपति वाम्य संज्ञा। अ
तोऽस्य शल्यं विनिर्हर्तुं मिथुनमर्माण्यन्तेन उपरीक्ष्य कर्षेत्। एतेन गोघं व्याख्यातं। त
त्र सद्यः प्राणहरं मेत विद्धं कालांतरं मायति। कालांतरं प्राणहरं मेत विद्धं वै क
ल्पमापादयति। विशल्य प्राणहरं चैव कल्पकरं कालांतरं मायति। रुजां च
करोति रुजा करमतीव वेदनेन वति। तत्र सद्यः प्राणहराणि सद्यः प्राणान्तरा
रयंति। कालांतरं प्राणहराणि यज्ञान्मा माहोत सपितुहि प्राणि कदाचिदाशुमार

त्थंति। विशाल्य प्राणाहराणि वैकल्य करणि च कदाचिदनिहिता निमारयन्तीति
 अत उद्धेममममनानि व्याख्यास्यामः। तत्र पादस्या गुणं गुल्या मध्या हि प्रमि
 ति ममो तत्र विदुस्या स पाकेन मरणां। मध्यमं गुला मानुषं वर्णमध्या दत - म्य
 तल हृदये तत्र रुजा मिर्मरणां। हि प्रम्या परिणंदु मयतः कूर्च सत्र पादम्य म
 मण वेप न मवतः। गुल्फ संधे रध उ मयतः कूर्च शिरस तत्र रुजा शो फो पाद जे
 धयोः मधाने गुल्यस्तत्र रुजास्त ध्वपाद रवे जया। पाप्मि प्रति जं घात मध्य इंदु वमि

स्तत्र शोणितहृद्योगमरणां। जंघोर्वः संधाने जातुस्तत्र खेजता। जातु न जंघोर्वः
अथ तस्मै गुणैः प्रोक्तं। तत्र शोणितहृद्योगमरणां। जंघोर्वः संधाने जातुस्तत्र खेजता। जातु न जंघोर्वः
तित्र शोणितहृद्योगमरणां। जंघोर्वः संधाने जातुस्तत्र खेजता। जातु न जंघोर्वः
लाभ्यं तत्र त्वाहितहृद्योगमरणां। पक्षाघाता वा सक्वित्रो यो वा। वेहृता हृषयो
रेतरे विटपे तत्र याद्युक्तता वा। एवमेतान्येकादश सक्विन म्प्रोक्तित्या
ख्यातानि। एतेनैतत्तस्य क्विवाहव्याख्यातो विज्ञेयतस्तथा निसक्विनुत्फ

जातुविटयातितातिमणिबंधकृपंरकसुध्वरगणि।यथाचपतावेहतायोरंतर
 दिदपमेवेवकःकसुयोर्मध्येकसुध्वरंतस्मिन्निदतएवापद्रवाः।विशेषतस्त
 मणिबंधेकुंठता।कृपंरख्यकुणिपहाघातःकसुध्वर।एतंततरवाहुर्व्याख्या
 तः।एवमेतानिबलुश्चिस्त्वारिंशत्तारख्यासुमम्भोणित्याख्याति।अतउर्द्ध
 मुदरोरमोर्मम्भोणित्याख्यास्यामः॥तत्रवातवच्चोनिश्चमनंस्थूलंप्रतिवद्वे
 सुरेनाममम्भेतत्रमघामरणा।अत्यमोमगोतिताभ्योतरतःकप्रोमूत्राशयो

वस्तिस्तत्रापिसद्योमरणंश्चशरीव्रणादेत। तत्रापुनर्यतोमिन्नेनर्जवति। एक
तोवामिन्नेमूत्राव्रव्रणोभवति। मतुयत्तेनापक्रान्तांगदति। पक्वामाशययामर्ध्य
शिराप्रसवोनामिःस्तत्रापिसद्योमरणं। स्तनयोर्मध्यमधिष्ठायोरम्यानामैशाय
हारं सत्व रजस्तमसामधिष्ठानेदृश्ये। तत्रापिसद्योमरणं स्तनयोर्धस्ताद्यु
लुभयतः स्तनमूलेतत्रकफशूलकोष्ठतयात्रियते। स्तनत्रुवकयोर्द्वेस्तन
रोहितोतत्रलोहितशूलकोष्ठतयाकामयाम्याम्योचम्रियते। स्तनं चपंयकृष्टयो

84

[illegible]

୧୫

दुर्गोऽप्यर्थाभावाद्याह नोपाश्रितप्रतिबद्धो नितेवो॥ तत्राधः कायज्ञायाहोर्वल्पा
चमराण्यधःपाश्रितप्रतिबद्धोऽवन्पाश्रिमध्ययोस्तिर्यग्गूर्वचञ्जमनात्पार्श्वसंधी। त
त्रतोहितपूर्णकोष्ठतयाम्रियते॥ स्ननमूलादुत्पद्यतः१२३वंशस्यवृहत्से। तत्रशाणि
तानिप्रवृत्तिनिमित्तैरुपदुर्वैर्विद्यते। १२४परिपृष्टवंशमुभयतःस्त्रिकसेनिवद्धेऽप्यस
फलके। तत्रवाक्काःस्वापशोषो। वादुर्गृहीतवाममध्योऽस्य। १२५संध्वबंधनावंशाना
मतित्रस्तध्ववाहुताः। एवमेतानिचतुर्दशमम्नाणि व्याख्यातानि। अतज्जुर्गृहं

जलुगता निव्याख्याम्यामः॥ तत्र केठनाद्यामुभयतश्च तस्योद्धमन्योद्धेनीत्नेद्वेच
 मन्येव्यत्वासेन। तत्र मृत्कतास्वरैवेह सर्मरसग्राहिताव। श्रीवाउमुभयतश्च त
 सश्च तस्तः शिरामातृका सत्रसद्योमरणे। शिरो श्रीवाप्रां संधानेह कंठिका तत्र
 चलमूर्द्धता। कर्णवृष्टतोषः स्थिते विधरे। तत्र वाधियं आणमार्गं मुभयतः श्रोता
 मार्गं प्रतिवदेत्यंतरः फलो। नामर्ममणी। तत्र गेधज्ञानवधः। मृपुद्योतयोरधो
 ह्नावाडुतोपांगो तत्रोध्योहृष्टुपद्यातोवा। क्वोपरिनिम्नावावर्त्तति तत्राप्याध्योहृ

स्युपघातोवा॥ भ्रूवोरंतोपरिकर्णान्तराटयोर्मध्ये शंखौ तत्र मद्यो मरणां॥ शं पश्य
यो रूपरिक्ते शंते उद्भेयो॥ तत्र मशाल्यो जीवेत्पाकात्यति तत्राल्यावातो हृतशाल्यः॥ भ्रुवो
र्मध्ये स्थयन्ती तत्रोद्भुपत्व॥ पंच संधयः शिरसि विनक्ताः मीमेताः तत्रोन्मादमयवि
त्तमात्रोर्मरणां॥ ध्रुवागोत्राणि जिह्वा संतर्प्यन्तां शिराणां मध्ये शिरसः सन्निपातः सं
गाटकानि तानिव त्वारिममो लितत्रापि सवो मरणां॥ मस्तकाभ्यंतरोपरिष्ठाद्विरासंधि
संनियता रोमा वेशाधिपतिः तत्रापि सद्य एव मरणां॥ एवमेतानि सप्तविंशद्भेदं जनुगता

निमग्नाणि व्याख्यातानि । भवेति चात्र । अर्थः शिशुमिविदये च सकलपाशैर्गैकैकानि
 गुणमिताः सनमूलपूर्वो विचंगुलद्वयमिते मणिबंधगुल्फत्रीण्येव ज्ञानुनियमं
 ह कृष्णरभ्यं ह हस्ति कुचगुहता । भवेति मूर्द्धि च त्वारिपंचगते दशानि च ह
 तानि स्वपाणितलकुंचितसंमितानि शोयाण्येवेदियरिविसरतांगुलांदी । एतद्य
 माणममिवीह्यवदंतितज्ञाः शस्त्रेण कर्म करणं यरिहत्य कार्यं । पाशैर्मिघातित
 मरिहलिहंति मर्म तस्मादिममर्म सदनेपरिवर्जनीये । छिन्नेषु पाणिसुचरंशेषु

शिरानराणां संकोचमस्युरसगल्पमतो निरेति ॥ प्राप्यामितं व्यसनमुग्रमतो मनुष्य
संछिन्नशारवतनुवन्निधनं नयाति ॥ हिंसेषु तत्र सतलेषु हंतेषु रक्तगच्छत्यतीव यव
श्रुजः करोति ॥ एवं विनाशमुपयाति हितं तत्र विद्वाः वृत्ता इवायुधनियता निहृत्
मूलाः ॥ तस्मात्तयारमिह तस्य तु पातियादं ॥ चेन्न व्यमायुमतिवंधनशुत्फरेण
संमूर्त्तिशाल्यवियया हंनुदाहरंति ॥ यन्माद्यममं नुहता न नवंति संघः ॥ जीवेति
तत्र यदि वेद्यगुणन केचिन्ने प्राक्क वंति ॥ विकल्पत्यममं गायं हि ॥ संमिन्नजं

28

शेऽन्त्रिययामुक्तं विकल्पेन मवाप्रयात्। विकल्पधेतुविज्ञेयं ह्रवोक्तं यत्तु कारणां
रुडाकराणि मर्माणि ज्ञेयानि विविधा रुडाः। कुर्वन्त्येतानि वैकल्पिकं वैद्यवशात् गोच-
रं। चेदमेदापि याते न्यादाहता हारणा दपि। उपधातं विजानीयान् मर्माणां तु व्य-
हारां। ममापि यातस्तन कश्चिदस्ति यो ल्यात्य यो वापि निरस्य यो वरप्रायेण मर्म-
स्वप्तिताडितास्तै वैकल्पमिच्छेत्पथावाप्त्रियंते। मर्माण्यधिष्णमहिये विकारा-
भूच्छंति काये विविधानशणां। प्रायेणाते ह्युत्तमानवेति तन्मययेते रपि मध्यमानाः॥

इति मर्मनिर्देशगारीरं समाप्तं ॥ ॥ ॥ अथातः शिरावर्णाविमक्तिशारीरं नामाध्व
 यं व्याख्यास्यामः ॥ मसश्चिराशतानि मवेतितामिरिहंशरीरमाशम इव जलवहा रिणी
 मिः केदार इव कुल्यानिरुपरेमन ह्यते । अतुष्ट ह्यते च । कुंचन प्रसारणा हि निर्विगते
 दुमं यत्र मे विनीनामिव च । तस्मां प्रसानाः तासो नाभिर्मूर्ते ततश्च प्रमरेत्सु द्वे म
 धस्तिर्यङ्कु । भवतश्चात्र । यावेत्यस्तु शिरा काये संभवति शरीरिणां नाम्नां सना
 निवद्धास्ताः प्रवर्तते समेततः ॥ नामिस्थाः प्राणिनां प्राणाः प्राणान्नामिर्व्यया

श्रितामिरामिराहस्यानामिश्चक्रतामिरिवाकैरेः॥तासामूलतगिराश्रुत्वाश्चिन्ता॥
तासोवातवाहिन्योदशस्त्रिवाहिन्योदशशेषवाहिन्योदशदशरक्तवाहिन्यः॥तासामु
तुवातवाहिनीनांवातस्यनगतानांपंचसप्तशतंभवन्ति॥पंचसप्तस्याअधिकपंच
सप्तते॥तावेत्यःकफवाहिन्यश्चकफस्थानेरक्तवाहिन्यश्चयत्कत्साद्वोःएवमेतानि
सप्तशिग-तानिभवन्ति॥तत्रवातवाहिन्यःगिराएकस्मिन्मक्यनियंचविंशतिः॥ए
तेनंतरमक्ववाह्व्याख्यातो॥विशेषतस्तुकोष्टेचतुस्त्रिंशत्॥तासोगुहमेवश्रिताः॥

श्रोण्यामष्टौ। द्वे द्वे पाश्चयोः पट्टपुष्टे तावत्पुण्ये चोदरे। दशवहसि। एकचत्वारिं
 शज्जुल्लुण्णजुर्ह्वस्तासांचतुर्दशग्रीवायां कर्णयोश्चतस्रः। नवजिह्वायां। पन्नासिका
 यां। अष्टौ नेत्रयोः। एवमेतत्पुण्यं वयस्रतं शतं वा तव हस्तानां। शिराणां। व्यातं भवति। ए
 व एव विभागः शोषाणामपि। विशेषस्तु स्तपित्तवाहितयोः। नेत्रयोर्दश कर्णयोर्द्वे
 एवं रक्तं वहाः। कफवहस्यष्टौ। दश ग्रीवायां कर्णयोर्द्वे। एवमेतानि सप्त शिरागता
 निसविभागानि व्याख्यानि। न वंति चात्र श्लोकाः। क्रियायामप्रतीयातममोहं तु।

द्विकर्मणां करोत्यन्यानुणांश्चापि स्वाः शिराः पवनश्चरम् । यदा तु कुपितो वायुः स्वा
शिराः प्रतिपद्यते । तदा स्य विविधरोगा जायन्ते वातसेनवाः । प्राणिस्तुतामन्नरुविमग्नि
हीनिमरो वह्नाः मतो मंसर्पस्त्रिः शिराः पित्तं कुर्याच्चान्यानुणानपि । यदा तु कुपितं पि
तं सेवते स्वावहाः शिराः तदा स्य विविधरोगा जायन्ते पित्तमं नवाः स्नेहमंगेषु संधीमां
स्तेयं वलमुदीर्णतां । करोत्यन्यानुणांश्चापि वत्सासः स्वाशिराश्च सन् । यदा तु कुपितः
श्लेष्मा स्वाः शिरा प्रतिपद्यते । तदा स्य विविधरोगा जायन्ते श्लेष्मसेनवाः । धातूनां पूरणं

स्य शीतानमसंशयः। स्वाः शिराः संचरदं कुर्याच्चान्यानुणानपि। यदा तु कुपितं
 रक्तं संचरेत्सर्ववहाः शिराः। तदा स्य विविधा रोगा जायन्ते रक्तसंतवाः न हि वातं
 शिराः काश्चिन्न च पित्तं के फलं तथा। श्लेष्माणं वा वहते तो अंतः सर्ववहाः स्मृताः
 तत्रारुणा वातवाहाः पूर्यन्ते वायुना शिराः। पित्तादुष्माश्च नीलाश्च शीता गौर्यः श्व
 स्थिरा कफात्। अं सृज्वहास्तरोहिण्यः शिरानात्पुष्पशीतलाः। अतर्जुर्द्वेषवह्यामि
 नविध्येत्याः शिरामिषं कुर्वे कल्पं मरणां वासुव्यधात्तासंध्रवंतवेत्। शितागता

निचत्वारिविद्याद्यारवसुबुद्धिमान्। यदिङ्गचत्रातेकोष्टे। चतुःपष्टेचमूढ
नि। शारवासुपोडशशिराःकोष्टेद्वोविंशदेवतु। पेचशज्जतुणश्चोर्द्धनवेध्याः
परिकीर्तितः। तत्रशिराशतमेकस्मिन्सक्यनिमवति। ताम्यो जालधरात्वेका
तिस्तश्चाप्रंतराः। तत्रोर्वीसंज्ञं द्वेत्ताहिताह्मसंज्ञेका। तास्त्वव्याध्याः। एतेनैत
रसकियेवाह्व्याख्याता। एवमत्रास्त्रकृत्वाःपोडशशाखास्तु। द्वोविंशद्यु। एत
ताम्यामष्टावत्रास्त्रकृत्वाःद्वेद्वेविटपयोःकर्तृकतमरायाश्चात्रावष्टार

कस्मिन्प्राश्नोतायामेकैकमूर्ध्वगोपरिहरेतातेचयार्थसंधिगोपान्धोमिधाते(मप)
 हनिहंतिमर्मतस्माद्विमर्म्मसदनंपरिवर्जनं।यं(छिन्नेपुयमणिचरणेषुशिरानरा
 णांसंकोचेपीयुरसृगल्ममतेनिरेति।प्राप्यातितव्यसनमुग्रमतेमनुष्याःयंछि
 न्नशारवःतदुर्वित्तिधनंप्रयोजति।हिंसेपुनत्रयतलेपुहतेपुनरुक्तगद्यसतीवप
 वनश्रुजःकरोति।एवेविनाशमुपयोजतिद्वितत्रविद्वाहृहाइवायुधनियत
 निष्कृत्सूलाःतस्मात्सुरैरपिद्वितम्यतुपाणियादेष्टेत्तव्यमाशुमणिबंधनशुल्क

ते द्वे "चतस्रो विंशतिश्च पृष्टे। एष्टवेत्रा मुनयस्तस्माभ्यां सूर्यगामिन्या द्वे द्वे परिहरेत्
तावत्यष्टवेदरोतासां मेष्टुपरिगामा गीमुनयतो द्वे द्वे परिहरेत्। चत्वारिंशद्वद्वसि
तासां चतुर्दशगामश्च तस्याः दृष्टये द्वे" द्वे द्वे स्तनमूलस्तनयो हिताया पात्वापस्तनश्च
मयतोष्टे। एवमष्टचत्वारिंशश्च तस्याः पृष्टोदरोऽस्मिन्मुनवेति। चतुःषष्टिशिवा
शतं जुचुगा जुर्द्धमवति। तत्राष्टपंचात्रा छिन्नो धराया। ताम्यामष्टौ चतस्तश्च मम्ममं
ज्ञाः परिहरेत्। पद्विंशज्जिह्वायां। रमवहेवा गूहे च द्वे। द्विद्वादशनामायां। ताम्या

मोपानामिद्वयश्चतस्रः शंखयौर्द्विजः। तासां शंखसंधिगतामेकैकापरिहरेत्। द्वाद-
 शमूर्द्धितासामुह्ययोर्द्वेपरिहरेत्। सीमेतीषेकैकामेकामधियताविति। एवमग-
 स्वकृत्याः पंचाशज्जुणजद्वयमिति। नवतिचात्र। व्याकृत्यमितोद्देहनामितः। अ-
 सृताः शिवाः। प्रतानाः पद्मिनीकंद्विशादीनां यथाजले। इति शिशवर्णनामा
 ध्यायेत्स्किशरिंतामसप्तमं समाप्तम् ॥ ७॥ ॥ श्रीं ॥ अथानः शिशव्यधिविधिः।
 श्रीं नामाध्यायेत्पारव्यासः ॥ ॥ वाजसुविस्मृतं हतं हीनं नीरुपरिश्रुतं मध्या-

यथाधुर्वाकर्षितवन्तितविरिक्तास्यपितानुवासिताजागरिताक्तीवहृशगमिणी
नांकाश्यासत्रोयप्रवृद्धोराहेपकपहाघातोपवासपिपामामूर्छाप्रपीडितानांचशि
रानविध्येत्।याश्चव्याध्याव्याध्याश्चादृष्टादृष्टाश्चायंवितायंविताश्चातुर्बिताइति
त्रोणितादस्यैकसाध्याश्चयैविकाराः प्रागतिहितस्तेषुवापकेषुन्येषुचानुक्तेषु
यथाभ्यासंयथात्यायंजिगोर्विध्येत्।प्रतिषिद्धानामपिचविद्येयमर्गेशात्यायंके
चशिराव्यधनमप्रतिषिद्धं।तत्रस्निग्धस्विन्नमातुरंयद्यदि।यप्रत्यनीकंद्रवशाय

मन्त्रे तुक्तवैतं यवागूं पीतवैतं वायथा का लमुयं स्याप्यासीने स्थितं वा प्राणा न वा धमा
 नो वस्त्रपट च मर्मांतवत्कलानां मन्यतमे नये त्रयित्वा नातिगाछे नाति विधि तं श
 रीरप्रदेशा मा माघ प्रा सं शस्त्र मा दा य विरो विध्येत् । सवति वात्रो ने वाति शीते नात्पु
 स्तेन प्रवाते न चान्त्रि ने शिराणां व्यधने कार्यं मरगे वा कदाचन । तत्र वेध्या शिरं पुरु
 षे प्रत्यादित्य मुख मरा ति मात्रे शित उपवेद्या मने म वेद्यु यंत्रेण मा श्वक शी वा मुष्मा
 रूप रिहि द्वयस्यो परिहस्ता वेत रू छं गुष्ट कृत मुष्मी मन्य यो त्या पयि त्वा ये त्रं ण मा

रकग्रीवाभुक्षोरूपरिहिष्यान्तेनपुरुषेणपश्चात्स्थितेनवामहस्तेनोत्तरेनसाट्यको
तद्वयेऽहस्तेनोत्तरेवेष्टाव्यात्तद्विहाहस्तेनविशेत्थापनाथंनान्यायतंक्षिपित्वे
येनमावेष्टयति।असृक्श्रावणाथंचयेत्रंष्टमधेप्रपांडयेति।कर्मपुरुषश्चमुखं
बाहुनाहृदयेदपत्तमोगगतानामेतत्मुखवज्ज्याणांविगणोव्यधेनविधिःपा
द्वयोध्यशिरस्यपादंसंस्थानेसुस्थितंस्नायत्त्रित्वामंन्यपादमीपत्यंकुचितमुच्चैः
कृत्यावाध्यशिरंपादंजानुसंधेरधः।आटकेनावेष्टुहस्ताभ्यामुल्लेख्यप्रपीड्यवोध्य

५५

प्रदेशोपरिचतुरंगुलेखातादीनामन्यतमेनवद्वापादत्रिसंविध्येत्"अथो
 परिष्ठादसोर्गुर्गुत्तमुल्लिसम्यगासनेस्थापयित्वासुरवोपविष्टस्यपूर्वव।
 द्यंत्रवद्वाहस्तशिरंविध्येत्।गुध्वसीविश्वाश्वाःसंकुचितजानुकूपरस्याश्वा
 लीष्टृष्टस्कंधेषनामितष्टृष्टस्याकाङ्किस्कजितदेहस्य।वाहुःस्यामवलंबमा
 महोहस्यपार्श्वयोः।अवमामितमेदुस्यमेधेष्टुनामितविदष्टृष्टिद्वायस्याधो
 जिह्वाय।अतिव्यननस्यतालुनिदंतमूलेषुच।एवंयंत्रोपायान्नान्या

५५

शुशिशोऽप्यनहेतुर्ननुष्ठावेष्टशरीरवशेन व्याधिवशेन च विहध्यात्। मांमले
षवकाशे पुण्यवमात्रे शस्त्रेति हध्यात्। अतो न्यथा ह्यवमात्रे। वीहिमात्रे ब्रह्मिपुस्व
न॥ न वंति वात्राव्यन्त्रवर्षासु विधेनुग्रीष्मकाले पुशीतले हिमंतकाले मध्याह्ने
शस्त्रकालास्त्रयः स्मृताः सम्यक् सुविधाति तदधारया वासवे हसृक्। मुषाति रुद्धेति
एतु सुविद्वोतां विति हिंशेत्। यथा कुसुं मपुष्यमः पूर्वं च अत्र वंति पति का। तथा शि
शसु विद्वानुदुष्टमये प्रवर्त्तते। मूर्धितस्यातितीतस्य श्रोतस्य तपितस्य चानव

हंति शिरावडास्वमुषितयंत्रिता। दृष्टास्य बहुदोषस्य मूर्च्छा मिहितस्य च
 हृयोपरोक्ते विश्वावामापोरक्षस्व हेपिवा। रक्तं सरोयदोषं च कुर्यादपि विच
 दृष्टाः। न चातिनिःसृतं कुर्यात्ते पंमं शमने ज्ञेयेत्। वलिनो बहुदोषस्य वय
 स्तस्य शरीरिणः परंप्रमाणमिच्छेति प्रच्छेत्तुं शालितमोक्षेण। तत्र पादद्वयह
 र्पविमर्षं वातशालितवातकं कं विचर्विकापादद्वयं प्रभृतिपुष्टिप्रमर्मा
 ता उपरिष्ठा घृणुले व्रीहिमुखेन शिरां विध्येत्। शीघ्रं हेतुं चिकित्सितं यथावस्येत्

क्रोष्टुकत्रिरःखेजपेयुत्तवातावेहनासुजंघायोयुत्फयोपरिचतुरंगुलेत्रयपचा
मिंद्रवसेरधस्ताद्येयुले"जातुसंधेरुपर्याधोवावतुरंगोलेष्टधुस्याजरुमूलमश्रितां
गलगेडेएतेनेतरस्यकिंवाह्व्यारवांतो।विशेषतस्तुवामवाहोक्परमंधेरस्येत
तावाडुगध्येषीहिकतिष्ठिकानामिकयोर्मध्येवा।एवंदृष्टिगवाहो।यद्यहात्येकफा
दरेच।एतामेववकासश्चास्योरप्यदिशंति।ष्टधुस्यामिवविश्वान्या।श्रीणिप्रतिसमे
ताघंयुलेप्रवाहिकायांशुलिनोपरिवर्तकोपदेशश्चकरोपशुकव्यापत्तुचतष्टमध्या

दृपलायोः पार्श्वे मूत्रद्वयोः नामिः । अतुरं गुले मे विन्या वामपार्श्वे द्वे कोदरे । वामपार्श्वे
 कक्षासत्रयोस्ते तरे विदधे पार्श्वे मूले च । एतामेव कफोदरे वामपार्श्वे । बाहुत्रयोऽप्य
 व बाहुकयोरप्येके वदंत्यं सयोरंतरे । त्रिकसंधिमध्यगतां तृतीयके । अधः स्कंधसं
 धिमध्यगता तन्यतरयाश्च सौश्रंतां चतुर्थके हनुसंधिमध्यगतां तृतीयके । अधः स्कं
 धसंधिमध्यगता मन्यतरया । मयस्मारेणं गवके शवसंधिगता मुरापांगलसाटेषु चोन्मा
 दृपस्मारे च । जिह्वारोगेषु धो जिह्वायां दंतव्याधिषु च ॥ तालुनितालवेषु । कर्णयो

रुपस्मिमेतात्कामेत्तत्तद्वोगेषु च। गंधरयहोतामागोगेषु चनामायेति मिर
याकप्रभृतिषु मयेष्टपतासिके। लकलाद्यामपां गपां वा। एता एव च शिरो रोगाधि
मयप्रभृतिरोगेषु ति। अतज्जं द्वेदुष्टव्यधनव्याख्यास्यामः। तत्र दुर्विंशतिविदा
कुवितापिचिताकुहिताअप्रकृतास्यदीर्णांते विद्वापरिशुक्ताकुलितावेपिता
अप्रनुत्तितविद्वागस्वहतातिर्याम्विद्वाअविद्वाअव्याध्याः विद्वताधेतुकापुन
विंशत्साधस्थितिरासेधिमर्मैवेति विंशतिदुर्व्यधातत्रयासस्मगस्वविद्वा

अथ व्यक्तमस्तु ॥ प्रवतिरुजाशोफवती सा तु विद्वाश्च ह प्रमाणातिरिक्तवि
 द्यायामेतिः प्रविशति शोणितमतिप्रवृत्तशोणितावाप्तातिविद्वा ॥ कुंचिताया
 मप्येवं ॥ कुंठशस्त्रमप्यितापृथ्विलीमावमापन्नापि चिता ॥ अनासादिताः पुनः
 पुनरंतरयोश्च बहुशः शास्त्राभिहताः कुदिताः ॥ ज्ञातमयमूढाभिरप्रवृत्तशो
 णिती अप्रसुताः ॥ तीक्ष्णमहासुखशस्त्रविद्वा अत्युदीर्णाः ॥ अत्यरक्तश्रावित्यं
 ते विद्वाः ॥ क्षीणशोणितानि लस्यानिलपूष्पां यरिशुश्रा ॥ चतुर्भागाद्यादीता किं

चित्प्रहस्रशोणिताकूणिताडुःस्थानवंधनद्विपमानायाः शोणिते संसो हो न वेति
सावेयिता। अनुचितविद्यायामप्येवम्। छिन्नातिप्रहस्रशोणिता क्रियासंगकर
शस्त्रहतातिर्यक्प्रणिहितशस्त्रा किंचिद्वेयातिर्योग्विद्या। वदुशः हताहीनश
- प्राः स्त्रशणिधानेनाविद्या। अशस्त्रहत्याः श्वव्याध्याः अनवस्थितविद्याविदुता। प्रदेश
स्य वदुशो घटनाहारा हवधा। मुदु, मुं दुः शोणितश्रवाधेतुका। स्त्रहस्रशस्त्रव्यध
ना वदु, मो। तन्ना पुनः पुनर्विं द्वा। स्त्राघस्थि शिरासंधिमर्म्मसु विद्वारुजो गोफं वे

कल्पे मरणां चापादयति। शिरा सुसिद्धितो नास्या चला स्वेताः स्वभावतः यस्य
 वत्परिवर्तते तस्मात्तन्नेतता उयेत्। अजानता गृहीते तु शस्त्रे कायति पातिते तान्
 वेति व्यापदस्वेता वहवश्चापु पदवाः। स्नेहादिभिः क्रियायोगेन तथा जेपेनैव
 पि। योत्याशु व्याधयः शान्तिं यथासम्पाच्छिरा व्यधात्॥ शिरा व्यर्थाश्च कित्माद्वैरात्य
 तन्ने प्रकर्तितम्। यथा प्राणि कृततिः सम्यक् वस्ति कार्यं चिक्त्सिते। तत्र म्मिग्धस्वि
 न्नवोत विरिक्ता स्थापितानुवास्ति शिरा विद्वैः परिहृतव्यानि क्रोधायासंमेषु न

द्विवास्वप्नवाक् व्यायामयानाध्ययनस्थानासनचैक्रमणशीतदातातपवि
रुद्रमात्म्याङ्गीर्णान्यावललानान्नासमेकेमन्यंते। एतेषां विस्तरमुपरिष्ठाद
स्यामः नवतिचात्र। शिरविप्राणतुवेस्तज्जलोकोभिः पदैस्तथा। अथवागटेयश
पूर्वं निरहरेदुष्टगोलिते। अथवागटेजलोकास्यात्प्रच्छन्नपिंडितेहिते। शिरोगव्या
पकेरक्तेष्टंगात्मात्वचिस्थिते॥ ॥ इति शिरव्यधविधिर्नामगारशरं अष्टमं समा
प्तं॥ ॐ ॥ धर्मीनी व्याकरणे गारशरं व्याख्यास्यामः॥ चतुर्विध्वातिर्धर्मिनो

अथातो धमिनी व्याकरांशं शरीरं व्याख्यास्यामः ॥॥ चतुर्विंशतिर्धमन्यो व
 मिप्रमवास्त्वमिहिताः तत्र केचिदाहुः ॥ शिराधमिनी श्रोतसामविभागः ॥ शिरा
 विकारा एव धमिन्यः श्रोतांसि चेति तत्रुतमेत्यक् ॥ अन्या एव हि धमिन्यः श्रो
 तांसि च शिराभ्यः कम्पाद्ये जनान् मूलसंस्तियमात्रकर्म वेद्येया दागमाच्च
 केवलं तु परस्परसन्निकर्षात्सहशागमकर्मत्वात् ॥ सोऽस्याच्च विकर्म
 णामप्याविभाग इव कर्मसु भवति ॥ तासं सुखदुःखानां मिप्रमवानां धमिनी

नामर्द्धगादशादशावाधोगामिन्यश्चतस्रस्तिर्यग्गाः। अर्द्धगाः रूपरमगंधप्रश्वासोध्वाम्
जंमिततदस्मितकथितपुदितादिर्विविशेषानमिव हंत्यः। आगीरंधारयंतितसुहृदयं
ममि। प्रपन्नास्त्रिधानस्यमिर्गृहीते। द्वाभ्यां भाषते। द्वाभ्यां घोषं करोति। द्वाभ्यां स्वपिति। द्वा
भ्यां प्रतिबुद्ध्यात्। द्वे चाशुवाहितयो। द्वे सन्यस्त्रियो वहवः सनसंयितेते एवं युक्ते नगम्य
सनाभ्याममिव हतः। तास्वेतास्तिंशत्तमविभागाव्याख्याताः। एतामिहर्द्धनामस्य द्वा
ष्टयाश्चेतिः स्वंधशीवावाहवो धार्यते। याप्येते च॥ नवतिचात्र। अर्द्धगमास्तकुर्व

त्रिकर्मणि तानि सर्वशः। अधोगमास्तव ह्यामि कर्मवत्सो यथा यथे। अधोगमास्त
 वातमूत्रपुरीषशुक्रार्तवाहीन्यधोवहेति। तास्तपित्ताग्नयमभिप्रातयन्नास्तत्र स्थ
 मवान्नपानरसं विषकर्मोष्णद्विषचयंत्यामिव हंत्यः शरीरं परितर्पयंति। अ
 यं यंति वा जर्दगानो चरमम्लानं चाभिपूरयंति। विविधा जायते। तास्त्रिंशत्। ता
 सोऽनुवातपित्तकफशोणित्तरमान्दद्वंद्ववहनस्तादृशद्विअन्नवाहिन्या वंश
 थिते। ता यवहेदो। मूत्रवस्तिमंति पतिपन्नद्वमूत्रवहद्वशुक्रप्रद्वर्मावायद्ववि

सर्गाय वे ए वरक्तमसि वहंते विसृजतश्च नारीणां मार्त्तविमंज्ञे द्वे वच्ची निरमेतेषा
मृतानां च प्रतिवद्वे। अष्टावत्यास्तिर्यगा नां धमिनीनां च हर्मयंति। तास्वेतास्त्रिंशत्स
विंशतिगव्याख्याताः॥ एता निरधोनाभः पक्षाग्रय कर्त्तुमत्र पुरीषगुदवस्ति मे फूम
कृषी निधायंते। याप्यंते च। भवेति चात्र। अधोगमास्तु कुर्वंति कर्म्मोपेतानि भवेति शः
तिर्यगाः संप्रवक्ष्यामि कर्म्म चासौ यथायथं। तिर्यगा नां च तमृणा धमिनीनां मेवे
काशतमदमध्यात्रोत्तरोत्तरं विततयेताम्वमंरूपयः। तानि हि दंशमंशगवाहिते

निरुद्धमाततं च वा सोऽमुस्वानिरोमकूपप्रतिवद्वा निरोः स्वदममिचहेतिरमं
 चातितर्पयं स नर्वहिश्च तेरेव नान्यगपरिषेककावगाहालपनवायाएतः
 शरीरमतिप्रतिपद्यते। त्वचिविषका नि॥ तरेववम्यर्गमुग्वमसुखेवागुद्गाते
 तास्त्वताश्चतस्माधमिन्ये। सवंगिगताः मविनागाः व्यास्वाताः। मवनश्चात्र
 यथास्वमावतः स्वानिनृतास्तेषु वित्रोषु च। धमिनी नो तथास्वानिरमोयेरुपची
 तेते। पंचानिनृतास्त्वप्यपंचकृत्यः पंचेन्द्रिये पंचसुमावयेति। पंचेन्द्रियेयं च

सुखावयित्वापेचत्वमायोतिविनाशकत्वे। अतज्जदं श्रोतसोमूलविद्वत्तुल्यमु
पदेह्यामः॥ तान्निनुप्राणान्नोदकरमरक्तमोममेहोमूत्रपुरीषयुक्ताश्च वहाति येष
धिकारः। एतेषां बहूनि। एतेषां विशेषा बहवः। तत्र प्राणवहेद्देहं। तयोर्मूलं हृदयं रसवा
हिन्यश्च धमिन्यः। तत्र विद्वस्य कोशान् विनमनभ्रमणं च पतनमाहना निमग्नतां चामव
ति। अन्तर्द्वंद्वं तयोर्मूलमाशयात्तवाहिन्यश्च धमिन्यः। तत्र विद्वस्या ध्यानमूला
नुद्वेष्टुर्हि पिपासा मरणं च। उदकवहेद्देहं। तयोर्मूलं तालुक्कामच। तत्र विद्वस्यापि

पिपासासद्यो मरणं । तल्लिंगानि । रक्तवहेद्वे । तयोर्मूलं यत्कृत्स्नं । हानौ रक्तवाहिन्यधमि
 न्यः । तत्र विद्वम्यत्रावांगता । उचरोदाहः । पण्डुताशोऽपि तागमने रक्तेनेत्रतावमोसवहे
 द्वे । तयोर्मूलं स्नाद्युत्वचारक्तवाहिन्यधमिन्यः । तत्र विद्वम्यत्रयुर्ममशोषः शिरा
 यंश्रयो मरणं च । मेदोवहेद्वे । तयोर्मूलं कटीवृक्षौ च । तत्र विद्वम्यस्वेदागमने स्निग्धांग
 तातालुशोषः मूलं शोकतापिपासा च । मूत्रवहेद्वे । तयोर्मूलं च वस्तिर्मदं च । तत्र वि
 द्वम्या नदस्तिता निरोधः । सधमेठता च पुशीषवहेद्वे । तयोर्मूलं पक्वाशयागुदं च । तत्र

विद्वस्यानाहो दुर्गंधिता च। येथितां वता च। शुक्रवहेदं। तयोर्मूर्त्तिस्तनो हृषोत्त
च। तत्र विद्वस्यक्तीवता विरात्यसेकोरक्तशुक्रता च। शार्त्तववेदतयोर्मूर्त्तिगामा
शयशावर्त्तववाहिन्यश्चधमित्यः। तत्र विद्वायोर्वंध्यात्वमेष्टुनासहिष्णुत्वमावत्त
वताशश्च। सेविनी छेदना रुजा प्रादुर्भावः वस्तिगुरविद्वलक्षणां प्रागुक्तमिति। श्या
त्तो विद्वंतु प्रत्याग्यायोपाचरेत्। उदृतवात्यंतु हृतविध्यातनोपाचरेत्। मेवति च
श्यामूलात् रग्वादेतरेह प्रसृतं त्वमिवाहियत्। श्यातस्तदिति विज्ञेये शिरोध्या

मन्त्रिवर्जितं॥ इति धर्मिनी व्याकरणं शारीरं नाम नवमं समाप्तम्॥ ६३॥ अ
 थातो गार्मिणी व्याकरणं शारीरं व्याख्यास्यामः॥ ॥ गार्मिणी प्रथमं दिव्यमात्यन्त
 तिनित्यं प्रहृष्टा शुच्यलंकृता युक्ता वसना गांतिमंगलं देवता ब्रह्मण्युरुपराच
 भतेत्। मलिनविकृतहीन-गात्राणि न स्पृशेत्। दुर्गंधि दुर्दृशानि परित्यजेत्। उ
 द्दण्डनं। याश्च कथाः शुष्कं पयुषितं कुपितं क्लिन्नं चान्नं नोपयुज्यते। वह्निर्निष्प्रम
 णान् शून्या गारे चेत्यग्मगान् वृक्षाश्चान् क्रोधा यशस्कराश्च नावानुजेष्या

दिकेचपरिहरेत्।यानिचगर्भेव्यापादयंति।नचामीहणोतेत्नाभ्यंगाद्याहृनानिमेवेन
नचार्थासयेच्छरीरंपूर्वोक्तानिपरिहरेत्।शयनासनंमृदास्तरणं।नातुबुभुयाश्रयोयेतम
मेवीधेचविदध्यात्।हृद्येद्रवंमधकरशयेस्त्रिगंधीपनीयमंस्कृतमोजनेचमोजयेत्
सामान्यमेतदाप्रसवात्।विशेषतस्तुगर्भिणीप्रथमद्वितीयातृतीयासुषष्टिकोद
नेपयसाभोजयेत्।चतुर्थेध्वापंचमेपयमाषष्टेमर्षिषत्येकेचतुर्थेपयोनवत्रिसंस्त
ष्टाहारायत्॥जोगलमांसहितंहृद्यमन्नंभोजयेत्।पंचमेक्षारमर्षिःसंस्तुष्टं।यष्ट

याः न तोषयो न धरक षाय सिद्धे न ते ले नानुवाप्ययेत् । अनुलोमे हि वाचा मुखे प्रसृत्य ते निरूपदवा ४

शुद्धेष्वा सिद्धस्य सर्पि यो मात्रां यवाग्वा पाययेत् । सप्तमे सर्पि पृथक् च - पीद्वि सिद्धे
एव क्षमाप्यायते गर्भः । अष्टमे खल्वेतां वदरोदके न वत्नाति वत्ना सत पुण्या यत्नत्न
पयो एधि मस्तु ते लल वणमदन फलमधकृत मिश्रेणा स्थापयेत् । पुण्या पुरीष शु
द्धार्थं महुलो माथं च वौचि संवतीति । इतज्जुद्धं स्निग्धार्मिरे वायुमिं जुं गित् न गं मे श्वा
पक्रमेताः । आश्रमव काला दिवसु पञ्चांता स्निग्धा वत्नवती । सुखमनुपदवा प्रसृत्य
यते । नवमे मासि स्तिकागारमे नां प्रवेशयेत् । प्रशस्तेति व्यादे । तत्रा रिष्टं वाह्य

६५

राक्षत्रियवैश्यशूद्राणां श्वेतपीतरक्तकुक्षेपुष्पमिश्रश्चेजोषु विल्वन्यग्राधातिंदु
कमह्वातकनिर्मितसर्वागारं यथा संख्यंत न्मयपर्यं के समुपनिषमिति एतादृशं
सूतिकागारं सुविमक्तपरिच्छेदागद्वारेदहिणा द्वारेचाष्टहस्तायतं चतुर्हस्तविस्र
तं। रक्षाभंगलसंयन्ने विधेयं भवति चात्र। जाते हि शिथिलकुक्षौ मुक्ते हृदयबंधने
समूलजघने नारी ज्ञेया सा तु प्रजायिनी। तत्रोपस्थितप्रमवायाः कटीष्टं प्रति
संमंताद्देहना भवत्यतीह्यं पुरीषप्रवृत्तिर्मूर्त्रं प्रमिच्यते योनिमुखवार। शेषाश्च

प्रजनयिष्मन्नाणोतुक्तमंगत्तस्वस्तिवाचनो कुमारपरिचरनो पुत्राप्रकृतदस्ते
स्वम्यत्रयामुष्मोदकपरिचरिक्तोऽप्येनांममृतंयवागूमाकंठेपायेयत्। तत्कृते
पधनेमृदुनिविस्तीर्णेशयनेस्मितामाभुयसाक्युमुत्तानामगोवर्नीयाश्चतस्रः
स्त्रियःपरिणतवयसःप्रजननकुवात्माःकल्पितनख्यःपरिचरेसुरिति। अप्या
म्यादित्रियोत्तममनुक्तेममनुसुखमभ्यज्यात्। वूयाश्चैनामेकासुनंगप्रवादय
स्वेति। नचाप्राप्तावीप्रवादितःततोविमुक्तेगर्भनाडीप्रवेधेसमृतेषुशोणि

बंधहवस्तिगिरस्सुतुत्वंप्रवाहेपद्याःशनेःशनेः।ततोगर्भनिःक्रमगाढेततोगर्भयो
निमुखंप्रयन्नेगाढतरमाविशत्यमावात्र।अकालप्रवाहणाद्विवधिरंकुहूमृक्
त्यस्तत्तुमूर्द्धमिवातिनेकासश्चासशाषोपदुतंकुहूंविरुरंवाजनयति।तत्र
प्रतिलोममनुलोमयेतरागर्भसंगेतुयोनिंधयेत्।हृत्समर्प्यनिर्मोकेनपिंडी
तकेनवा।वध्रायावहिरापपुष्पीमूलेहस्तपादयोर्धारेत्येतुवर्चलोत्तंगत्वे
दिशंल्यंवा।अप्यजातस्योत्पंमुखंचसंध्वमर्पिषाविशोध्यदृक्ताक्तमूर्द्धि

पितुं दद्यात्। नामिना डामणं गुल्लं मायस्य सूत्रेण वद्धा षे दयेत्। तत्सूत्रं कदे शं च
 ग्रीवायां सम्यग्बद्धीयात्। अथ कुमारं शीतामिरद्विष्टाश्चास्य यो नैये च मूर्ध्नि तं जा
 तकम्मणिं कृतमधकमर्षि रनेत चूर्णमिश्रं त्रैगुल्या नामि कया ले दयेत्। ततो व
 त्वाते लेनाभ्यज्य ह्नि वृक्ष कया येण सर्वगंधो दकेन रूप्यहेमप्रतप्तनवारिणी
 स्नाययेदेनं कपित्थयत्र कया येण कोह्लनयथा कालं यथा होषं यथा विमवंच
 धमिन्नं न हि दि स्थानां च विवृतत्वा दने तरे चतुरात्रा द्वास्त्रीणां सान्धे प्रवर्त्तते।

तस्मात्प्रथमे द्विमधु सर्पिरनंतमिथुमंत्रं प्रुतं त्रिकासं पापयेत्। द्वितीये लक्ष्मणसि
द्धिं सर्पिस्तुतयि च ततः प्राक्कुनिवारितस्तन्यमधु सर्पिः स्वपाणितलसंमितं द्वि
कालं पापयेत्। अथ सूति को वलांतं ताम्रको वा तहं शेषधनिः कायेनोपच
रत्। संशोषहो पातु तदहः पिप्पली पिप्पमूलहस्ति पिप्पलि चित्रक शृंग वेर चूर्ण
गुडादकेनोत्पादकेन पापयेत्। एवं द्विरात्रं वा त्रिरात्रं वा उर्यात्। आहुष्टशोति
ता त्राततो विष्टुद्वततो विहाशिगंधापि मिद्वोस्नेहयवा गुं ह्यवा गुं वा पाप

येत्। त्रिरात्रं ततो यवको लकुलच्छसिद्धेन जोगलरमेन शात्मो हने भोजयेत्। त
 ध्वमग्निवले वा वेद्य। एतेन विधिना ध्यर्द्धमासमुपसंस्कृता विमुक्ता हारा नारा
 विगतस्तुति का मिधाना स्यात्। पुनरात्रं वदुर्गनादित्येको धन्वन्मिजाता
 स्तुति कां घृतं तोलयो रं न्यतमस्य मात्रां याचयेत्। त्रिरात्रं पंचरात्रं वा। अत ऊ
 र्द्धस्निग्धना न्नरसं स र्गोत्पाद्य चरेत्। प्रायशश्चैनां प्रभूतेनोत्सं। देवेन पविषि
 चेत्। क्रोधाया समेषु नो हाश्च परिहरेत्। न वतश्चात्र। मित्या चारात्स्तुति का

यायो व्याधिरुपजायते। स ह्यथु साधो साधो वा भवेत्तस्य पतयिष्यात्। तस्मा
संहेतुका लोचव्याधिसात्मेन कर्मणा। ररीह्योपचरेन्नित्यमेवं नात्ययमा
क्रियात्। अथापरापतंत्याना हा ध्याने कुरुते। तस्मात्कंठमस्याः केशवेष्टितयो
गुल्फाप्रमृजेत्। कटुकालावुक्तवेधनसर्वपेसर्पनिर्मोकेर्वीकटुतेलवि
मिश्रैर्योनिमुखे धूपयेत्। लोणलेकी मूलकलेन चास्याः पाणिपादतलमा
न्त्रयेत्। मूर्द्ध्वास्यामहावृहह्नीरमनुयेचयेत्। कुण्डलो गलकी महावृह

६९

ह्रीरमिश्रेण सुखमं देन वा म्हापयेत्। एतेरेव च मिद्वेन मिद्वार्थकोत्तरेनात्र
वस्तिंदद्यात्॥ स्निग्धेन वल्लिप्तनरेन वा हस्तेनापहरेत्। प्रजातायास्तु नाय्या
रुह्यनारी सायास्त्री। ह्योरवजो हितं रक्ते वायुना तद्देवागेनाति संरुद्धना मे रधः
पार्श्वयोर्वस्तो वस्तिरमिवाग्रं पिं करोति। ततश्च तामिव स्तुपुटं शूलानि म
वंति। स्रचि मिगिव निस्तद्यते दाल्यते मिघत इव च पद्माशयः समं तादृश
रुह्यनरे मूत्रसंगश्च न वतीति मक्क धवल ह्यो तत्र वीरतर्कादि निर्वजलम्

६९

दत्तं त्रिंशत्तरीवापं पाययेत्। यवहारचूर्णं वासपिर्घासुखोदकेन लवणचूर्णं वापि
पित्तादिकोष्ठेन पिपित्तादिचूर्णं वा। सुरामण्डेन वरुणादिका दृष्ट्वा यं वापे च कोले
त्वाचूर्णप्रतीवापं। पृथक्पृथक् दृष्ट्वा यं वापे नद्रह्यरुमरिचमं सृष्टं। पुराणगुडं वा त्रिक
टुकचतुर्ज्जातकुस्तेवुरुमिश्रं वा रवादेदं वा रिष्टमिति। अथ वा त्रिंशत्तरीमपि रिच
त्रिंशत्तरीमवस्त्रे स्मृता वा शय्यायां शपयेत्। पीलुवदरीनिं वयरुपकशायाभिश्चैव नैव
जयेत्। अथ मूर्द्ध्नि वास्याहरद्वस्त्रेन पिष्टमवचारेयेत्। धूपयेच्चैव नैव शपयेत्।

रहो घ्राणि चास्पृश्यादरिशोऽथ वा स्ववसुजे तस्मात्तस्मी सपर्ययकं एवाश्वाञ्च वा क
 रे ॥ अधिष्ठाने चाग्निप्रज्वालयेत् ॥ जलितोपासनीये च वा ववेहेत ॥ ततो दशमे हनि
 मातापितरौ कृतमंगलकोतुको स्वस्तिवाचनं कृत्वानाम कुर्यात्तां यदभिप्रेत
 न ह्येवं नाम वा ततो यथा वर्णं धात्रीमुपेत ॥ मध्यमप्रमाणं मध्यमवयसमं शो
 गिश्ववर्तमं च यत्नाम तलोलुपाम ह्यशाम स्तूत्रो घ्न सन्न ह्यशाम तलं वोष्टं मत्नं वोष्टं
 स्तनीम व्यंगाम व्यसनिनी जीववत्सो वत्स त्नां हो गधुं म ह्यद्व कर्मिणी कुले जाता

मनो नृपिण्डे शुभुणो रान्वितोऽपामामासो गवत्सह दवे वालस्य । तत्रो ईस्तिर्न । क
रालं कुर्यात् । तं वस्तनीनासिकासुरवेद्या हयित्वामरणा मापादयेदिति । ततः प्रगस्तो
शिरः सितामहतवा ससीमुहऽसुरवेदिषुं समुपस्पृश्य धात्री प्रादुर्वा प्रादुर्वा चोप
विश्य दक्षिणे सनं धेतमीयत्य रिश्रुतमभिमेत्राणानेन पाययेत् । चत्वारश्चा मरा
स्तान्यस्तनयोः क्षीरवाहिनः सवंतु सुभगानित्यं वालस्य वत्सह दवे । पयामृतं
सं नीत्वा कुमारस्तेषु नानने । हार्धमायु रवाप्नोतु देवाः प्राश्नात्तं यथा । अतान्य

ध्यानानास्तन्योपयोगस्यासात्म्यत्वाधिजन्ममवति। अपरिश्रुतेण तिस्रध्वस्तन्य
 पूर्णस्तनयानाहुत्सुहितश्रोतमः शिशोः कासस्वासवमीर्षादुर्भावः। तस्मादेवं वि
 धंस्तन्यं नपाययेत्। क्रोधशोकावातसल्पाहिनिश्चस्त्रियाः स्तन्यनाशो भवति। अ
 स्यात्स्याः क्षीरजननाद्यं सौमनस्यमुत्पाद्ययवगोधूमशालिषष्टिकमांसरस
 सुंशसौवीरकपिलायाकलशुनमत्स्यकसंडुष्टुंगाटकं विंशविदारिकंदमध
 कशातावरीनामिकेरालाहूकालशाकप्रभृतिनिविदध्यात्। अश्वत्थाः स्तन्य

माशुपरीहेतातच्चोत्तलमलंतनुशंखावमासमशुसुन्यमेकी।सांवंगद्यत्यंफ
निलमतंतुमन्नाप्रवतेचवसीदतिवातकुहमिति विघातांततकुमारम्यारोग्येश
रीरोपचयोवत्तहद्विश्चनवति।नक्तधिशोकार्त्तश्रान्तप्रदुष्टधातुगर्भिणी।ज्वरि
तातितीक्ष्णतिस्फूलविदग्धमक्तविरुद्धाहारतप्येतायाः सन्येयायेयत।माजीर्णा
पेधचवात्नं।होषोषधिवलातांतीव्रवेगात्यन्निमायात्।मवंतिचात्र।धात्रास्तु
रुसिः।मोज्येर्विधमेदयितेस्तथा।होषाहेहप्रकुप्येतिततसन्येप्रदुष्यति।मिथ्याहा

रविहाराणि दुष्टावातादयः स्त्रियाः। ह्ययंति पयस्तेन शरीरे व्याधयः। शिजाः
 न्वंत्यतश्च कुशलस्तंश्च निषक्तस्य विभावयेत्। अंगप्रत्यंगदेवे पुरुजायत्रा
 स्पदायंते। मुहुर्मुहुः स्पृशति तं स्पृश्यमाने तु रोदिति। निर्मलितज्ञा मूर्द्धस्थ
 शिरोरोगेण धारयेत्॥ वस्तिस्त्रै मूत्रसंगार्त्रोरुजात्पति मूर्च्छति। विण्मूत्रसं
 गवेवैवर्ण्यं ध्यान्तं नो वृज्जनेः। कोष्ठे दोषान्चिजानीया सर्वदद्यात्। ह्यारान्ना
 दस्मात्प्रनिधायाश्चात्र न्नादस्य कषायादीनात्मन्येव न धाया। तत्र माम्मात्र

द्वेष्टीरपांयोरुत्तीपर्वद्वयग्रहणसम्पितामौषधमात्रोविदध्यात्। कोलास्त्रिसंमिता
कल्कमात्रो। ह्रीरात्राहायकोलसम्पितामन्नाहायेति। येयोगदानोयेयोगाप्रवह्येत
गहेकराः। तेपुतत्कल्कसंलिप्तोपाययेत। शिशुंस्तनो। एवेत्री। लिचाहानिवातपित्तक
फड्वेर। स्तन्यपायाहितं सपि रितरा न्यो यथार्थतः। तचतस्मानयादत्र पाययेत। शि
शुंस्तनो विरेकवस्तिवमनानृते। कुर्यादुनात्ययात्। मस्तलेगहयाघ्नस्य वायु
रवात्वस्तिनाशयेत्। तस्यैतद्देन्ययुक्तस्य सपिर्मधकरैः स्तनैः। पानान्नेपनयो।

योऽप्यंतीता ब्रूहे जने तथा। वातेनाध्यायितो नाभिं सरजोतुं डि संक्षितो। मारुतं घ्नः प्र
 शमयेत्स्नेहस्नेहाय नाहनेः। शुद्ध्या केतुवात्नातां पितृघ्नीकारयेत्क्रिया। रसां जनने विज्ञे
 षे। पापानां लेपनयोर्हिते। सर्पिः क्षीराहारयसिद्धार्थकवचामोमिीपयम्यामार्गो
 तावरीसारिवात्रात्नीपिप्पली हरिद्रा कुष्ठमोंधवेः सिद्धे। क्षीरान्नादाय मधकवचचा
 पिप्पली त्रिफलादि। अन्नादाय द्विपंचमूली। क्षीरतगरमद्रहामरिचमधकवि
 डंगडाहर्दित्र। मीसिद्धे। तेनारोग्यवत्तमे धायुं पिबिषो न वंति। वाते पुनर्गात्रं सुखे

पृङ्गीयात्। नैऋतं तज्जैः ये त्सहसा वा प्रतिबोधयेत् द्वित्रासयेत् सहस्रानां पदहरेत्
उत्सृजेद्वा वातादि विघातमयात्। नोपवेशयेत्। कोज्वलयात्। नित्यं च नमस्तु वत्ततपि
यज्ञातेभ्यो जेघांसु एवमनमिहितमना ह्यनिवर्द्धतो नित्यमुदग्रमलसंयन्ता नीगगश्च
तवति सुप्रसन्नमनाश्चावातातपविघत्सु न पादयुगल तानानागारनिम्नस्थाना
टहस्था यादिभ्यो ग्रहोपमर्गतश्च वालेरहेत्। नाशुचौ विसृजेद्वा तं नाकाशे वि
पमेन च। नो ह्यसामृतवर्षेषु रजो धूमो ह के पुच। ह्यारमात्म्यतया हीरमात्रेण गव्य

मथयिष्यामि। इदं सत्यं पर्याप्तं वेदांस्तानां वीक्ष्यमात्रया। यत्तमासां च नमन्त्रं प्रा- राज्ञो
 ह्येकहितं च। नित्यं मवरोधरतश्च स्यात्। कृतं रत्नं उपमर्गं भयात्। प्रयत्नतश्च यत्तं
 यमर्गं भ्यो ररह्यावालाभवन्ति। अथ कुमार उदिज नृत्रस्य तिगेदिति। नष्टं संज्ञा न
 वति। नखदृशं नेद्वीमात्मानं च परितुहति। हंतान् वादति। कुप्रतिजुनते क
 वो। वेत्ति पत्सुर्दं निरीहते फेनमुदमति संहृष्टे एकदोकरः। निन्नामेव चादीनां त
 सरो निशिजागतिर्दुर्वलो म्भानां गा गोमत्स्य बुधुर्दरिमत्कुतागंधो पद्या पुराधात्राः

स्तन्यमाभिलखति तथा नाभिलखतीति सामान्येन ग्रहोपमृष्टलक्षणमुक्ते । विस्तरे
एतत्तत्रैव दूष्यामः । शक्तिमंतैर्वै न ज्ञात्वा यथा वार्षं विद्याया हयेत् । तस्मै यंच विंशति
इत्येव द्वादशवर्षं यत्नमावहेयि अर्धमार्थकामप्रजाः पश्यतीति जनद्वादशवर्षाया
मप्राप्तये च विंशति । यथा धनं पुमान् गन्तुं हिम्बः स विपद्यते । ज्ञातावान् चिरं जीवे
ज्जीवेद्वादुर्वले द्वियः । तस्मादत्यंतवात्सल्यमांगमर्धधानं न कारयेत् । अति हृदयां दी
र्घं गोपिण्यमन्येन वा विचारणाय सृष्ट्या गमर्धधानं नैव कुर्यात् । पुरुषस्याप्येव वि

१०० नलि तेदे आनहिं हिं गुसौ वचलल शुन सिद्धे । अन्तर्यं तु श्रवति स्ते
असृग्दरे कोष्ठागारिका दृष्टिं उ समंगा धात की कुसुम माल त गे र क स ज्ज र म न
सो जन न च्छा यिं श्राला मं म ध ना वि नि त्रि ह्या त । न्य ग्रो धा हि त्व क्यु वा ल क ल्कं वा प य
सा पा य ये त् । उ त्प ल्ना हि क न्त्वं वा क से रु क श्चं गा ट व क ल्कं वा प य सा स्त ते न
ओ हे ह क के ह का ये न वा । श क र म ध म ध रे ता शालि पि ए न्य ग्रो धा हि त्व र म प र
पी तं वा व म्ना व य वं यो न्यो धा र ये त् । अथा ह ए गो ति त गो ति त म ध क के दे व हा रु मं

जिष्णुपयस्यासिद्धं ययः पापयेत् । तदेवा दंष्ट्रं मंत कशतावरी यं यम्यासिद्धं
 वा विहा रिगंधादि सिद्धं वा । वहती द्वयो त्यत्न रातावरी मारिवाययस्यामध
 क सिद्धं वा । एवं जिष्णुमुपक्रांताया उयावर्त्तं ते रुजागर्भं श्राप्ययते । व्यवस्थिते
 नृगर्भे गव्ये नो दुं वसित्वा दुमिद्धे न वा पयसा नो जयेत् । (अतः) तत्न वता स्नेह
 वड्या मिर्यवा गू निरु कदा त्र काही नो पावनी यो पसे रक्ता निरुपक्रमेण हा
 वंतो मासा गर्भस्य वा तं त्यहा निवस्तु हर शूले पुपुराण गुड ही पनी यमं युक्तां ॥

पाययेत्। अरिष्टं वा वातो यद्द्ववृत्तं तत्त्वात् शोतमात्मायेत् गर्भः सोति कालमति
ष्ठति नावापद्यते। तमिंदुना स्नेहादि क्रमेणोपचरेत्। उक्ते शरमा सिद्धं मनल्पस्नेहा
यवायुं पाययेत्। माषक्षिलविल्वशलादु सिद्धाच्चाकुल्माषान् न चयेत्। मधुमद
कंचानुपि वेत्। सप्तमं कालं तत्स्थपिनीगर्भे विशेषतः सधान्यमदृषोत्तमुत्र
लेनातिहृन्यात्। विषमेनासने सेवेतावातामि यन्ने एव शुष्यति गर्भः स तु कुक्षि
ने पुरयति। मंहं मंहं स्पृहते वाता हंहं हंहं पयो निर्मल्यं स्येत् पचरेत्। शुक्र

शोणितवायुनाप्रिप्रतिपन्नमनुवक्त्रातजीवमाध्यापरत्युक्तः। तत्रापिलीयवत्
 प्रतीकारः। व्युत्तजडमासानुमासिकं। मधुकेंशात्मवीजंचपयसासुरहासुच।
 अशमेतकः कृष्णतिलास्वाम्रवद्वीरातावरी। वृहदाहनीपयसाचलतासोत्यल
 सारिवा। अनंतासारिवारास्वापद्यामधुकमेवच। वृहत्पौकात्रमशीचापिही
 रशुंगावचोदृतं। पृषुपर्णीवत्ताशिशुश्चदंष्ट्रामधुपर्णिका। शृंगाटकंविशोदहा
 कसनुमधुकेंसिता। वत्सेतेसमयोगाः। सुरद्वयोक्तसमापनाः। यथासंख्यप्रया

सुव्यागर्भश्चावेपथ्योद्युताः। कपिच वृहती विल्वपटोले हस्तनिदिग्धिकाः। मूलानि
हृत्। रश्मिद्वानियायये द्विषगष्टमे। नवमे मधकानंताययस्यासारिवाः। पिवेत्। हृत्। रंशुं
ठीपयसाभ्यो सिद्धं स्यादशमे हनि। सह्यीरावाहिताशुंठी मधकं सुरहारुच। एवमाप्या
येते गर्भस्तं दारु क्लोपशाम्यति। निवृत्तप्रसवायास्तु पुनः षड्। वर्षेभ्यज्जर्द्वं प्रसवा
पानायाः कुमारेण ल्पाशुर्न वति। अथ गर्भिणी व्याधुत्यत्रोऽपत्यये कृद्ध्येत। मधकरा म्ना
नां नोपहितेनानुलोमायश्च संशमनीये च। मृदुप्रायाः न वंति चाचासौ वरं सु

कृतं चूर्णं किं मधमधघृतं वचा। मत्स्याक्षकः शंखपुष्पी मधसर्पिः सकाचनम्
अर्कपुष्पी घृतं क्षौद्रं चूर्णितं कनकं वचा। सुवर्णं चूर्णं कंडूर्यः श्वेताह्वी घृतं मध
त्वचोरोमिहिताः प्राचाः श्लोकाद्वेषुषनुष्यपि। कुमाशाणां वायुर्मधवत्तपुष्टिकराः
शुभाः ॥ ॥ इति गर्भणी व्याकरणं शारीरं दशमं समाप्तम् ॥ ॥ ॥ सूत्रस्थानं निदाने
न शारीरेण समन्वितं। समाप्तं वैतुरीयं तेव ह्याम्यं चिकित्सितं ॥ सोऽश्रुते चंद्रदेवे
हृषिकेशसटस्तुना। पाठशुद्धिः कृता तत्रेटी कामालोक्यजेज्जटी ॥ ॥ श्रीः ॥

19786